

GORIŠKA BRDA IN UMETNOST BESED

Marija Stanonik

157

IZVLEČEK

V spisu *Goriška Brda in umetnost besed* so obravnavani štirje avtorji: Alojz Gradnik, Ludvik Zorzut in Dora Obljubek zaradi svojega pesniškega snovanja, ter Edvard Erzetič, ki se je kot elektrotehnik na lastno pest lotil narečnega slovarja svojega rojstnega okolja, z literarnozgodovinskega, etnološkega in folklorističnega vidika.

ABSTRACT

In the study *Goriška Brda and the art of words* four authors are treated: Alojz Gradnik, Ludvik Zorzut and Dora Obljubek, for their poetry, and Edvard Erzetič, who as an electrical technician of his own volition set out to study the dialect of his native region, from the standpoints of literary history, ethnology and folklore.

Besedna umetnost je tu mišljena v etnološkem pomenu: bistveno je, da jezikovna sredstva niso uporabljena le v praktične (sporazumevalne) namene, ampak je vidna težnja po oblikovanju, ne glede na namen tega oblikovanja, ki je npr. magijski, zabavni, spominski, estetski - in doseženo kvaliteto.¹ Po tem ključu prihajajo v naše obzorje štirje avtorji: Alojz Gradnik, Ludvik Zorzut, Dora Obljubek in Edvard Erzetič.

I.

ALOJZ GRADNIK se je rodil v Medani 3. 8. 1882 in doštudiral pravo na Dunaju, nato je služboval kot sodnik po raznih krajih slovenskega ozemlja, ki si ga je po prvi svetovni vojni 1914-1918 prilastila Italija. To je bilo povod za njegov prebeg v tedanjo Jugoslavijo, kjer je opravljal tudi zahtevne državne službe. Po drugi svetovni vojni 1941-1945 je bil upokojen in umrl v Ljubljani 14.7.1967.²

Literarni vedi se utegne zdeti zamalo, da je pesnik takega kova, kot je Alojz Gradnik, postal plen etnologije in folkloristike, saj ju prav zaradi svoje izbranosti rada gleda postrani, ker se giblje le v visokih krogih literarnega ustvarjanja. Toda motivika nekaterih Gradnikovih pesmi je tako "etnološka" in lokalno obarvana,

¹ Marija Stanonik, *Besedna umetnost*, Vprašalnice, X, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Ljubljana 1977, str. 37.

² Leksikonu Cankarjeve založbe, Slovenska književnost, Ljubljana 1982, str. 96-97



Alojz Gradnik v pogovoru s sošolci v rojstni Medani leta 1962 (Iz družinskega albuma nečakinje Dragice Kogoj. Foto M. Badjura, 1962 ♦ Alojz Gradnik in conversation with his former schoolmates in his native Medana in 1962 (From the family album of his niece Dragica Kogoj. Photo by M. Badjura, 1962) ♦ Alojz Gradnik discorre con i compagni di scuola nella natia Medana nel 1962 (Dall'album di famiglia della nipote Dragica Kogoj, Foto M. Badjura, 1962)

da bi bilo to pisanje oškodovano za dragocen del problematike, če bi se mu odpovedali - iz napačne sramežljivosti.

V tujini³ je naslov pesmi, v kateri je pesnik razkril svoja čustva do rojstne vasi, saj lirski subjekt v njej ječi: "O kako daleč, daleč si, Medana, /ti moja tiha, mila rojstna vas! / Ko mislim nate, skrijem svoj obraz/ in vem takrat, kako je solza slana.

V drugih dveh kiticah soneta sledi opis razgleda: "Na holmu, v vinograde razsejane, / pred tabo v soncu morje, sivi Kras, / ravan furlanska, Soče zlati pas/ in daleč za teboj dva velikana, // Triglav in Krn, še dalje Dolomiti: tako te vidim in krog tebe Brda/in iščem zate sladkih besedi." Zadnja kitica le potrjuje to, kar izpričujeta notranji kitici soneta - revščino izraznih možnosti za vtis prelesti geografskega prostora, česar se avtor bridko zaveda: "Najslajša mi beseda je pretrda, /živ jezik je ne more raztopiti/in kakor kamen v srcu mi leži." ³

Še lokalno neprizadetemu bralcu lepo zveni beseda Medana, kaj šele je pomenila v njej rojenemu pesniku. "Jesen v Medani⁴ in Noč v Medani⁵ sta pesmi, v katerih je ime vasi dobilo častno mesto že v naslovu. V prvi, ki sestoji iz štirih sonetov, je tematizirano vaško družbeno življenje, katerega središče in srce je ognjišče: "Okrog ognjišča zbrana je družina, / dva roženkranca so že odžebali, /že dogoreva glavnja: iz kamina/ se vrača dim in vsi bi radi spali. // Na sredi hiše, v krogu, pa mladina/ koruzo lička, poje in se šali/ in si podaja polno bučo vina. / Trepetajoč po

³ Alojz Gradnik, *Izbrane pesmi*, Ljubljana 1964 (Kondor), str. 18.

⁴ Glej op. 3, str. 20-23.

⁵ Glej op. 3, str. 19.

vsem telesu, mali/ na uho vlečejo, kako verige/ pri Sirkovih ponoči ranjca vlačí./ Potem se spet okrene govorica/ in pričajo se o žornadni plači,/ po čem rebule letos bo lodrica,/ po čem penčane češplje in suhe fige."//⁶ Če je prvi sonet mogoče imeti za prigoden, saj žanrsko slika jesenski večer ob klepetanju pri ličkanju koruze, je četrti sonet mogoče imenovati hvalnico ognjišču, vendar motivirano izrazito izpovedno: "Ognjišče - domačije tiha sredi, ki tesno veže mater in otroka,/ kjer vedno toplo roko najde roka/ in nezaklenjeno srce beseda."// Ognjišče: mir, pokoj, počivališče. Zdaj trudna noga romarja ne tava/v viharju, v zimi, sanjajoča glava/ naslanja se na srce, več ne išče."// Samo kdor sredi belih cest sameva/ in komur noč nobena ni uteha/ in svet in dom in sebe je preklel,/ ve, kaj je ogenj in nad ognjem streha,/ četudi ogenj ta že dogoreva/ in je spomin njegov samo pepel."//⁷ Drugi in tretji sonet v omenjeni četverici sta motivno sorodna z Nočjo v Medani. Na ubeseditveni ravni ju povezuje naštevane briških vasi: "Števerjan, Kozana, Vipolže" na eni strani⁸ in "Preval, Cerovo, Vipolže, Blankiž" na drugi.⁹

Seveda je pomembnejša notranja bližina, ki je v vprašanju smrti. Za streljaj od pesnikove domačije je pokopališče in ob njem se pesnik zamisli: "Kraj naše širi roke temen križ./.../ Tam v temi so grobovi. Čas poteče/in tam čez dolga leta bodo v vrsti/ležali naši vsi v domači prsti." ¹⁰ Medtem ko ga tu preveva bolečina ob slutnji, da bo njegov grob drugje, sam in samotni, ga drugikrat navdaja olajšanje: "O, spati in se nikdar ne zbuditi!/. O, biti samo kakor v prsti skriti/ krèmen..."¹¹ Reifikacijo, ki se napoveduje, skuša avtor premagati s pogajanjem: "Na koncu pota!... Kaj je vse končano?/ Kam nam odpiraš vrata, temni Bog?/ V puščavo prazno, v zeleneči log?/ Kje bo, kakó, ležišče nam postlano?/" ¹² Motiv ognjišča postane tu simbol varnosti, zavetja, dóma: "...potniku, ki truden hišo išče/ in tava in se zgublja v pozni uri,/ odpri mu tiho hiše temne duri/ in mu pokaži postelj in ognjišče." ¹³ Arhitekturno znamenitemu Šmartnu (v Brdih) je Alojz Gradnik izklesal pesem¹⁴, s katero je kraj ovekovečil že v naslovu, se pravi, da mu je želel izkazati posebno spoštovanje. Gorica, Kostanjevica, Renče so naslovi treh pesmi,¹⁵ v katerih je že ubesedeno trpljenje zaradi nasledkov prve svetovne vojne. V krajih, ki so prišli pod italijanski škorenj, je slovenska govorica vedno bolj izgubljala pravico javnosti. V Gorici, je upal lirski subjekt, "sem želel, da le tu naj lice/ mi perót zasenči smrtne ptice,/ker le tu bi spaval spanje mirno." Kljub strašni stiski pa se noče vdati malodušju in verjame: "...o Gorica, vem, da spet ko zvezda mi vzbliščiš." ¹⁶ Boleče nasprotje med idealizirano preteklostjo in ranjeno sedanjostjo je upesnjeno v sonetu Kostanjevica: "Kam si šla, Marija, v zlatem tronu?/ Kam ste šli vsi dobri vi menihi,/ pater Oton, Severin, ki tihi/ bili ste ko klas, ki glavo kloni."//Kje begunci večni ste, Burboni?/ Kje ljubezni prve moje ste vzdihli?/ Kje boječi moji prvi stihli,/ ki sem tu jih bral svoji Madoni?// Groblje le in zevajoče jame./ Povrnila se je zlata vesna,/ ali

⁶ Glej op. 4.⁷ Glej op. 3, str. 23.⁸ Glej op. 21, str. 3.⁹ Glej op. 5.¹⁰ Glej op. 9.¹¹ Glej op. 8.¹² Glej op. 3, str. 22.¹³ Glej op. 12.¹⁴ Alojz Gradnik, Zbrano delo, II, Ljubljana 1986, str. 56.¹⁵ Glej op. 14, str. 50-51, 52, 58.¹⁶ Glej op. 14, str. 50, 51.

gnezda nima niti vrabec.// Kje je celica zdaj tvoja tesna?/ Kje zdaj mir uživaš? Ali zame/ imaš kaj prostora, pater Škrabec-// " ¹⁷ Podobna antonimnost je v sonetu Solkan, čeprav je drugi, temni del zgoščen le v zadnji dve vrstici: "Zdaj roke nimajo več kaj prijeti/med ruševinami hiš in življenja. " ¹⁸ Poprej pa, se sprašuje lirski subjekt, ali ni bil semkaj prenesen kos nebes? Sonet z naslovom Renče je zgrajen drugače, saj nasprotje med srečno preteklostjo in žalostno sedanjostjo v celoti nadomesti temen ton; da je bilo kdaj drugače, dajo slutiti le vprašanja v prvi terceti: "Kje so nedeljski gostje iz Gorice?/ Kje so dekleta, fantje in brjarji,/ kje duh bažilik je in majarona?// " ¹⁹ Spet motiv, ki v etnološki sistematiki sodi v okvir družabnega življenja.

Drugi tematski krog je prostorsko širši, saj gre za geografski pojem, Brda: "Na holmih pisanih trop belih sel,/ rdeče strehe, v vrtih sočni sadi,/ na bregih zeleneči vinogradi - " ²⁰ Mojstrskemu opisu sledi vprašanje, kako dokazati rodni zemlji, da je njen vreden sin. Nem odgovor je najti v pesmi, ki je prva na vrsti, upošteva je tek letnih časov. Kaj bi izbrali Brici za svoj simbol? Morda češnjo? "Ko bele krone so v bleščeči rosi/ cvetoče češnje na zelenem bregu/ in ko metulji na veselem begu,/so beli cveti, ki jih veter trosi.// O, kolika zdaj nada je in vera/ na tisočere rdeče, sočne sade!// Nihče ne zmisi se, da vse razpade, ko se iztegne roka, da pobira..." ²¹ Poletje zastopa Sonce v Brdih.

Dvoje sonetov spet omogoča antonimnost, ker gre v prvem za dnevno vročino, v drugem pa za olajšanje, ki pride z večerom. Impresionistično razpoloženje kroti stroga sonetna forma: "Nad Čavnom kakor baklja se užgè,/ potem ves dan visí nad vinogradi,/ves dan ga milo prosijo škržadi:/" "žgi še, žgi še, žgi še, žgi še, žgi še!/" ²² Izvirno zvočno ponavzočevanje poletne vročine najde vizualno korespondenco v poanti: "In kakor da naenkrat je zažgalo/Benetke, Videm in Oglej, nebó/ se rudeči od Trsta do Čedad.//" ²³ Krajevna imena prav tako podirajo možnost za dokazovanje impresionistične enkratnosti, vendar pa prav to vzklicujejo na konkretni ravni. In ljudje? Čez dan se potijo še in še, ²⁴ zvečer pa zapolje kri, "ki vžiga nóge, srca in pogled/naših rujavih in gibkih deklet", lirskemu subjektu pa ni več mogoče dobro razločevati, kaj je pekel in kaj nebesa.

Jesenski čas zastopata dve pesmi o prvem novembru. Ena je bolj osebna, čeprav tematizira zunanje okolje: "Dan aster je in krizantem,/ dan, ko med ljubimi grobovi/ se zopet vsa bolest obnôvi .../ Jaz sam med tihe kamne grem..." ²⁵ Druga sodi v objektivno liriko, čeprav je motivno navezana na notranji prostor: Vsi sveti v Brdih: "Sedimo v krogu in molčimo/ in ogenj prasketa pred nami./ Nocoj tako smo sami, sami/in bomo vso to dolgo zimo." ²⁶ Množinski lirski subjekt pretresajo prisluhi kot davni spomin na verovanje o vračanju prednikov: "Kdo kliče? Čujete? Kdo trka?/Kaj se ni stresla v oknu šipa?/...//Kje zdaj zvoni? Saj je že kasno!// .../Kje si? O,

¹⁷ Glej op. 14, str. 52.

¹⁸ Glej op. 14, str. 54.

¹⁹ Glej op. 14, str. 58.

²⁰ Alojz Gradnik, Zbrano delo, I, Ljubljana 1984, str. 63.

²¹ Glej op. 21, str. 217.

²² Glej op. 14, str. 63.

²³ Glej op. 23.

²⁴ Glej op. 14, str. 64.

²⁵ Glej op. 21, str. 221.

²⁶ Glej op. 3, str. 11

čujte, kako vpije!/*Saj to ni človek. Sova kliče./ Le koga kliče zdaj? Mrličē?/ In veter vije, vije, vije./ Molimo za vse rajne! Trudno/ vrste se zlogi roženvenca./ Kdo stopa zunaj? Kaj je? Senca/ zašvigne. Kdo je? Nihče. Čudno./ Prinesi mošta. Kroži čaša./ Otroci dremljejo že. Mati/ zaman priganja spat jih. Spati/jih strah je same...*"²⁷

Že v prejšnjih dveh tematskih krogih so se pokrajinski in osebnoizpovedno motivi prepletali z narodnostno problematiko, ki marsikdaj dobi tudi v Gradnikovi poeziji prvo mesto. Posebno močno ga prizadeva skrb za obstoj materinščine: "*Še naša tu glasi se govorica,/ še svojemu so rodu srca verna,/ še čitajo tu pesmi se Prešerna,/ še nada je v bolesi pomočnica./ Še skrivna solza moči mračna lica/ in še je žalost v srcu neizmerna,/ ko kraj Podgore, Pevme in kraj Mirna,/ se bela v soncu zablīši Gorica./ Bo še živela naša tu beseda?/ Bo še med brati sladkomila vez?/...*"²⁸ Sonet je naslovljen: Brda, ki pa niso le abstrakten pojem, ampak so spet opredmetena s krajevnimi imeni, in sicer prav v sredi pesmi (tretji verz druge kvartete) in v poanti: "*Koprivno, Rutarji, in tam Ločnik.*"²⁹ V sonetu O zlata zemlja... pesnik zamolči konkretno lokacijo ko vzneseno poje: "*O zlata zemlja, ki si me rodila,/ o zlati kamni hišice, kjer streha/ pokrivala mi je mladost brez greha,/ ki se je kakor pena izgubila!*"³⁰ Razočaranemu nad življenjem mu je v edino uteho mati; toda na koncu beremo zresnjeno ugotovitev: "*V naročje svoje sprejme nas prijazno/ in večnoverni je le zemlja črna/ in nam je kakor hišica in mati.*"³¹ Če je v tem najti panteizem, ki se nekam pesimistično zariva v črno zemljo, je za sklep Gradnikovih pesmi o njegovih Brdih prihranjena Molitev³², pesem, ki v žlahtni govorici povzema v štirinajstih verzih vse Gradnikovo pesnjenje rodni pokrajini. Prav kvarteta je posvečena zemljepisni in zgodovinski problematiki, druga pa temu, kar klasična etnologija uvršča v gospodarstvo sredozemskega pasu. Tercetni del je posvečen besedi, slovenski besedi - v upanju, da se bo obdržala in krepila, kljub zagatnemu stanju, v katerem se je pesem rodila.

MOLITEV

*O blagoslovi Bog nam naša trda
opočna tla, naš up, naš pot in znoj,
krovi nemire in grobišč pokoj -
o blagoslovi Bog nam naša Brda!*

*O blagoslovi hiše krov in hleva
in latnike pred hišo, češenj sad
in breskev cvet in pôlni sod in kad,
ko breme trt jeseni dozoreva.*

²⁷ Glej op. 26.

²⁸ Glej op. 14, str. 55.

²⁹ Glej op. 28.

³⁰ Glej op. 14, str. 47

³¹ Glej op. 30.

³² Glej op. 14, str. 193.

*In blagoslovi nam, o blagoslovi,
očvrsti z vedno slajšimi sokovi
drevo besede naše osamelo.*

*In kjer odpade z njega list, o daj,
da ko se v soncu spet povrne maj,
stotero novih listov bo brstelo.*

162

Še bi bilo mogoče naštevati pesmi, v katere je Alojz Gradnik vpletel tako ali drugače rodno pokrajino, bodisi v geografskem ali družboslovnem oziru: Cvetoča breskva, Ciprese, Pesem kolona, Desetina itd.³³ O tem bi se dalo napisati samostojno študijo, čeprav avtorjev namen še zdaleč ni bil ostati na ravni zgolj objektivne lirike. Že naslovi njegovih pesniških zbirk Padajoče zvezde (1916), Pot bolesti (1922), De Profundis (1926), Iz svetlih samot (1932) pričajo o dosti bolj osebnih poetiki.

II.

LUDVIK ZORZUT (1892-1977) se je rodil v učiteljski družini, in sicer prav v isti hiši kot deset let pozneje Alojz Gradnik. Razdal se je vrsti kulturoloških področij, predvsem na ravni publicistike, svojo ustvarjalno identiteto pa je ohranjal predvsem v pesmih. Njegovo življenje in delo je - tudi z našega vidika - doslej najbolj obdelal Marijan Breclj, ³⁴ ki uvršča njegovo pesem na mejo med "umetnim in narečnim pesnjenjem" in dostavlja, da se "razen v redkih primerih ni dvignila nad raven spretnega verzifikatorja."³⁵

Na drugem mestu ga ocenjuje bolj milosrčno, ko poudarja, da ga je za Alojzom Gradnikom šteti za prvega ali vsaj najbolj znanega briškega poeta, ki so otroška leta vtisnila njegovemu doživljanju svojevrsten pečat domačijstva, pa naj gre za svojevrstno pripravljanje jedi, kmečko orodje ali prevozna sredstva, oblačilno kulturo in posameznih plati duhovne kulture (jezik, navade, igre) itd. Od tod ni daleč do Brecljeve ugotovitve: "Tematsko korenini velik del Zorzutove pesmi, rekel bi, v etnografiji. Njegove pesmi opisujejo delo briškega človeka, vendar predvsem tako, kjer se pesnik lahko razpiše o kaki etnografski posebnosti (penčanje češpelj, obiranje češenj, oranje in zasaditev novih vinogradov ali nasadov). Prav posrečeno zna karakterizirati posamezna briška naselja (Pesem Brd), ki jih slika bolj stvarno kakor Gradnik, kajti videti je, da se nit med pesnikom in preprostim kmečkim človekom, briškim kolonom, ni nikoli pretrgala, medtem ko je v Gradniku že čutili distanco velikega poeta, ki mu je v pesmi predvsem do umetnine in najgloblje srčne izpovedi in je zato temu podrejeno vse drugo. Zorzut je bolj nadroben opisovalec življenja in nehanja ljudi, zazrt največkrat v bližnjo ali daljno preteklost posameznega pojava (zadružništvo v Brdih, kolonat). Njegov odziv na posamezne dogodke ali stanja je takojšen, ognjevit, prav južnjaško temperamenten, včasih celo oster (HE

³³ Glej op. 21, 77, 71, 76, 70.

³⁴ Ludvik Zorzut, Plička Bregarca, Celje 1974, spremna beseda Marijan Breclj, str. 5-18.

³⁵ Slovenski biografski leksikon, XV, Ljubljana 1991, str. 863.



Ludvik Zorzut

Trnovo - nikar! Pesnik in buldožer), vendar ob ljubezni za staro in narodopisno nikoli ne izgubi občutka za realnost, za nove lepote in vrednote (...) in se zna zбоgati z življenjem, čeprav bi mu včasih srce in spomini narekovali drugače.³⁶

Po naši klasifikaciji sodi Zorzutovo pesnjenje večidel v okvir literarčenja,³⁷ vendar tu ni prostora za poglobljeno analizo tega, saj prihaja v poštev za obravnavo le prvi razdelek iz Zorzutove zbirke *Ptička bregarca*, ki je izšla l. 1974 za pesnikovo osemdesetletnico.³⁸ Naslovljen je z *Briške, briške pesmi namreč*, in v tukajšnji predstavitvi naj pridejo najprej na vrsto zgodovinsko-epske. V njih je dal vezano obliko domačim snovem iz časa fevdalizma in Francozov na slovenskih tleh. Najdaljša med njimi je *Nasilni grof in modri kmet*.³⁹ Nasilnik ugrabi kmetu nevesto tik pred poroko, a ta se za razloček od drugih ne dá. Odide naravnost k cesarju iskat pravice zase. Po preizkušnjah na poti in vztrajanju na kraljevem dvoru mu je zadoščeno in krivičnež je pozvan pred sodni stol. Njegovi podložniki doma kljub vsemu hudemu, kar jim je storil, molijo zanj. Druga pesem govori o dveh sprtih bratih, ki ju skuša nesrečna mati pobotati, a pri tem umre. A danes: višnjevske grad je v razvalinah, v Snežecah pa še stoji stavba s sledovi nekdanje graščine.⁴⁰ Tretja pesem te vrste je baladno poantirana. "*Ko so bili Francozi v Brdih*",⁴¹ so se utrdili na Taboru. Žena, ki je nosila priboljšek možu/talcu v enega izmed stolpov utrdbe, je dognala, da tujci nameravajo

³⁶ Glej op. 34, str. 13.

³⁷ Marija Stanonik, *Slovstvena folklor v domačem okolju*, Ljubljana 1990, str. 107-112.

³⁸ Glej op. 34.

³⁹ Glej op. 34, str. 50/60.

⁴⁰ Stala sta, stala nekoč dva gradova..., glej op. 34, str. 61-67.

⁴¹ Glej op. 34, str. 68-71.

odpeljati ujete rekrute neznano kam, zato je na skrivaj prinesla ogenj blizu in povzročila preplah, ko se je vnel smodnik. Mladenci in mož so se rešili, njo pa je živo pokopalo "črno groblje" goreče trdnjave.

Drugi motivni krog, ki je pokrajinsko določljiv, je povezan z naravo. Rodovitna zemlja in ugodno podnebje sta kot naročena za sadjarstvo, kar ustvarja hvalnično razpoloženje.⁴² Od živali so tematizirane le ptice (kukavica, slavec), "ptička bregarca" pa postaja simbol za pesnika samega, saj so mu domači nadeli ime "lujerč", kakor v Brdih tudi kličejo vrsto ščinkavcev.⁴³ Nemara po Gradnikovem zgledu tudi Zorzut rad izbere za ogrodje pesmi posamezen kraj in ga počasti z imenom v naslovu, opisuje pa dosti bolj na način objektivne lirike. Medana, Vipolže, Kozana so opisane od zunaj, kar piše o njih zgodovina ali ohranja ustno izročilo,⁴⁴ po čem se en kraj razločuje od drugih,⁴⁵ kako se v njem izmenjujejo delo in prazniki,⁴⁶ skratka, gre za snov, ki utegne res biti privlačna etnologu, če ji že literarni zgodovinar odreka pozornost. Še sončni zahod, izrecno lirska téma, je kakor izgubljen v prevnetem opisovanju in množinskem lirskem subjektu. Ni nujno, da gre ob motivu sončnega zahoda za neposreden Gradnikov vpliv. Morda sodi med tiste naravne pojave, ki skoraj dan za dnem vedno znova naredijo vtis na prebivalce Brd, ne da bi se ob stiku dveh jezikov in kultur, v tem primeru čutili ogrožene. Pesnik se je tu izjemoma potrudil, saj je "Tramonto" ujel v sonet, in sicer tako, da je tarčetni del oklenil z dvema kvartetama s simbolno ubranim sporočilom: "Tramonto upov, hrepenenj, vseh lepih nad/v nas, večno mladih, ne, ne ugasne nam nikdar!"⁴⁷

V času fašističnega zatiranja slovenskega jezika tudi Zorzut ne more mimo sicer zatrte bolečine ob takem ravnanju. Vendar pesem, ki ima celó enak naslov kot Gradnikov⁴⁸ sonet *Naša beseda*, še zdaleč ni tako vznesena in pesniško močna, ampak skuša delovati z zbujanjem življenjskega poguma in veselja: "Zdaj smo sami/ in med nami/ v hiši naša je beseda,/ staršev je, otrok in déda/ in sosedov; prosta vsa in mirna,/ ob ognjišču zvesta, verna./...// Dušo našo vso prevzame,/ ko domače zgodbe pravi,/ s toplim dihom nas objame,/ žalostne vedri in zdravi./Šégava je, kmečka, norce brije/, pol za šalo, pol za res,/po domače jo lepo zavije,/ še okrogla je katera vmes./...// Je tolažba naša še edina/ta beseda..."⁴⁹ Avtorju gre za konkretno besedo, materinščino, domače narečje torej. Pravo vrednost pesmi je mogoče bolj pravično dojeti, če vemo, da je bila objavljena komaj pol leta prej, kot je na Primorskem italijanski fašizem popolnoma zatrl tiskano besedo.⁵⁰ Ludvik Zorzut se spoštljivo pokloni tudi "pesniku Brd", Alojzu Gradniku seveda, in sicer z župančičevsko podobo o orlu: "Kdo pesniku dal je peruti srebrne,/ da z Brd se je vzdignil čez griče in krne/ v tolminske goré?/.../Kdo jadra razpel mu je v sinje višave?/...Kdor jutranjih zarij prelesti s planine/ ujame, jih skrije v molčeče globine/

⁴² Brda, Brda..., glej op. 34, str. 44.

⁴³ Glej op. 34, str. 152.

⁴⁴ Glej op. 34, 34, 35, 36.

⁴⁵ Glej op. 34, 36, 37.

⁴⁶ Glej op. 34, str. 34.

⁴⁷ Glej op. 34, 40.

⁴⁸ Glej op. 3, str. 67.

⁴⁹ *Naša beseda*, glej op. 34, str. 22.

⁵⁰ Glej op. 34, str. 150.

*ljubezni prežet,/ bregov vse dišave, ves vonj domačije/ in Brd polno čašo prežlahtnosti spiše,/ - je rojen poet."*⁵¹

Zdi se, da ima na veseljaškega pevca samotni pesnik Brd kar premočan vpliv, ali pa gre za presilno privlačnost domače pokrajine, da se avtorja spet srečata ob motivih njenih pridelkov. Prvi, ki daje pečat Brdom, so (bile?) češnje. Veseli se jih vse živo, ne le ljudje. Ti v narečju vzklikajo:

ČRIEŠNJE SO RDAČE

*Črni ti kosi, kot bi ponoreli,
zletajo, žvižgajo v drage, v snežake,
čriešnje so rdače že, čriešnje so rdače,
škorci za njimi so v breg skoprneli: -
Gostija, gostija.*

*Brici veseli vsie - nunci in nune -
božajo čriešnje. Prepolne so veje
čúfrc, cepík, drugobêrenc.-kdo šteje?
Sanjajo kmetje visoke račune: -
Kupčija, kupčija.*

*Pesnik pod čriešnjami pesmice snuje
v svojih še živih presladkih spominih,
ustnice - čriešnje v rudečih rubinih,
davni sen splaval je že čez Vrhuje: -
Poezija, poezija.⁵²*

Druga pesem v zvezi s tem šaljivo pripoveduje, kako so nekoč češnje nosili prodajat na glavi, nato vozili z različnimi vozili, dandanašnji z avtom in vsak čas pride na vrsto kar helikopter.⁵³ Pesem Briški češparji⁵⁴ ima že zgodovinsko-dokumentarno vrednost, saj je njihovo delo "penčanje", to je lupljenje imenovanega sadeža, že utonilo v pozabo. Zato je avtorjev opis tega dela vsekakor dobrodošel, prav tako družabnega življenja ob njem. Drugi del pesmi se nanaša na prodajo in razočaranje ob prevarah trgovcev. Tudi na ta pridelek bi torej lahko navezali naslov, ki ga je avtor sicer namenil grozdju in vinu, namreč *Sladka bridkost*.⁵⁵ Z motivom okopavanja vinogradov nazorno prikaže, koliko truda zahteva žlahten sad. Drugi dve pesmi ga počastita na poseben

⁵¹ Glej op. 34, str. 38.

⁵² Glej op. 34, str. 45.

⁵³ Čriešnje, čriešnje, glej op. 34, str. 46-47.

⁵⁴ Glej op. 34, str. 27-30.

⁵⁵ Glej op. 34, str. 23.

način. V prvi je ena sama jagoda antropomorfizirana, ali v jeziku literarne vede, personificirana kot "Mati Jagoda".⁵⁶ *"Mati Jagoda, kako si polna,/ oj, vina nam rodila boš/...// Mati Jagoda - kako boš pela,/kako boš pela iz srcá,//Mati Jagoda - nikár ne joči /..."*⁵⁶ Druga pesem že govori o pripravi za prešanje grozdja in o moštu, ki vre.⁵⁷ Osebna bližina pa je izražena s pomanjševalnicama *"rebulica"*, *"vinčice"*.

Naslednji tematski krog sestavljajo pesmi o témi iz socialne kulture, saj gre za postavljanje mlaja na prvo majsko nedeljo,⁵⁸ drugi dve pesmi te vrste sta navezani na božič in celó starodavno šego žganja božičnega panja ali "čuje", kot piše Zorzut. Pomenljivo je, da otroci niso izločeni iz tega okolja. Podobno kot Zorzutov véliki rojak, tudi briški "lujerč" ugotavlja prednost starega briškega ognjišča za gojenje družabnega življenja in ohranjanje starih šeg. Poleg Briških češparjev je pesem Ob briškem ognjišču eden najmarkantnejših etnoloških spomenikov v vezani besedi iz Goriških Brd. V tem spisu pa ustvarja most k pesnikovemu Dvospevu, v katerem se mu toži po stari kulturni krajini, ki jo spreminja prodirajoča tehnika tudi v vaško okolje in izpodriva čar skupinskega dela. Vendar lirski subjekt ne zapira oči pred nekaterimi prednostmi nove civilizacijske oblike: buldožer je res brez *"usmiljenja"* in *"sočutja"*, *"a kmet obrajša me, z orodjem se ne muči..."*⁵⁹ Tako imamo dokaz, da se je Zorzut odzival tudi na uvajanje novosti v briški življenjski stil, in ni naključje, da je zapel slavospev tudi vodi, ob vodovodu, ki so ga dobila Brda, kar je zanju gotovo neprecenljiva pridobitev. Pri tem se pesnik ne spušča v eksistencialne vrtince, ampak ostaja vsestransko prizemeljski. Le goriškega slavčka mimogrede počasti, ko se domisli, da voda morda priteka iz njegovih krajev, nato pa se veseli njene koristi za škropljenje vinogradov, napajanje živine, hišno in osebno snago.⁶⁰

Toliko torej tokrat o Ludviku Zorzutu. Dolg za tehtnejšo obravnavo njegovega pesnjenja še ostaja.

III.

DORA OBLJUBEK (roj. Sirk 1902 v Višnjeviku) pomembno dopolnjuje skico o literarni kulturi v Goriških Brdih. Svojo pesniško žilico je morda podedovala po očetu, saj se spominja, da je ta kot vojak v prvi svetovni vojni večkrat oblikoval svoje pisanje s fronte kar v verzih. Na eni njegovih dopisnic iz Galicije, danes na Poljskem, je pisalo: *"Potujem jaz zdaj sam okrog,/ težave moje ve sam Bog,/kje je dom, kje je dom,/kdaj ga zopet videl bom.// Kje osem mojih je otrok,/ kje ženka, polna je nadlog./ Tam vlada tuji gospodar,/ki za vse to mu nič ni mar./Osem mesecev je prešlo,/odkar sem jaz od doma šel,/ in koliko jih še bo,/ nobeden tega mi ne ve."* Njegova hči nosi te verze v sebi že od l. 1915, zato o zadnjih vrsticah ni več prepričana, da so se glasile prav tako. V rojstnem kraju je hodila v štiriletno slovensko osnovno šolo in že tedaj tudi sama napisala v verzih voščila za god, razne praznike in obletnice.⁶¹ Znova je prišla za pero med drugo svetovno vojno, ne

⁵⁶ Glej op. 34, str. 32.

⁵⁷ Vendimska, glej op. 34, str. 33.

⁵⁸ Mej, glej op. 34, str. 41-42.

⁵⁹ Glej op. 34, str. 48-49.

⁶⁰ Vodica, glej op. 34, str. 39.

⁶¹ Terenski podatki, pogovor z avtorico v Ljubljani, na hčerinem domu, 3. jan. 1992.

le iz objektivnih vzrokov kot pomoč slovenskemu gibanju za osvoboditev izpod fašistične Italije, kakor je na primer pesem Mladini,⁶² napisana za recitacijo, ko je bilo 9. julija 1944 v Kožbani predvolilno zborovanje za območje Brd, ali pesem o partizanih, ki so se pogosto ustavljali na avtoričinem domu.⁶³ Avtorica je rokopise svojih pesmi iz tega obdobja poklonila Osnovni šoli Dobrovo v Brdih.⁶⁴ Med njimi je tudi ena osebno motivirana, namenjena moževemu očetu, ki so ga maja 1944 Nemci ubili enainosemdesetletnega in ga pokrili z vejami: "Ves strt pred križem tam stoji,/ vse solzne njega so oči./ Pogled uprt v Kristusa,/ ga prosi, naj nas reši zla!// Poprosim ga, naj z mano gre,/ ker kmalu Nemci pridrve./ Še en pogled na križ upre,/ nato od njega loči se.// Že streli padajo v vas,/ divjá sovražnik kakor zver,/...//Plamen že šviga do neba,/poslopje naše vse gori,/ iz gozda je odjeknil strel,/ ki očetu je žoljenje vzel." ⁶⁵ Konec druge svetovne vojne je tematiziran kar v treh pesmih iz spomladi l. 1945, a vsakič z drugačno poanto.

Prva je nekakšen prerez štiriletnje morije z obsodbo neimenovanega krivca zanjo: "Le eden kriv je te nesreče za človeštvo,/ ki pohlep po tuji zemlji mu razum prevzel je,/ in sla po slavi mu zakrknila je srce...//Če žrtve so, to njega nič ne gane,/ če svet se ruši, to zanj je čast in slava./...//⁶⁶ Toda "namesto zmage in bojne slave" ga prevzame "strašni" "obup" in sodi si sam. Ljudstvo je srečno in veselo dočakalo Dan končanega boja,⁶⁷ kakor je naslov druge pesmi. "A srce slovenskega Primorca/ usoda negotova še teži,/zanj svoboda še ni popolna,/v rokah velikih je ljudi." ⁶⁸ V tretji pesmi pesnica sočustvuje z materami in ženami, ki zaman pričakujejo svoje sinove in može iz vojske: "Še upa in čaka, pa spet obupa,/ srce se umiriti več ne more,/ le smrt ga umirila bo." ⁶⁹

Toda konec druge svetovne vojne Obljubkovim ni prinesel pravega olajšanja. Res se je umaknil sovražnik tujega rodu, ki jim je l. 1944 požgal domačijo in ubil starega gospodarja, toda istega leta so se jim prvič uprli vsi koloni, to je kmetje, ki so imeli v najemu ne le njihovo zemljo, ampak tudi bivališča. Dejstvo, da partizansko gibanje ni bilo le osvobodilni boj proti okupatorju, temveč tudi socialistična revolucija, jim je začelo kazati zobe. Kljub temu da je pesničina družina prva v vasi začela sodelovati s partizani, so po osvoboditvi, vendar le v delnem pomenu te besede, prestali veliko hudega, kar je Dora Obljubek opisala v kroniki, brez naslova, saj jo je namenila le domačim; povod za njen nastanek pa je bila sinova prošnja, ki se je prav zaradi nevzdržnih razmer doma izselil v Kanado, a še tam kot otrok gospodarjev kolonov doživel krivičen očitek in zato prosil mater, naj mu razloži, kako so prišli v zvezo s tem socialnim slojem. Mati je storila več kot samo to. Njeno sto sedem tipkanih strani dolgo pisanje obsega najprej Rodovnik in kroniko družine Sirk,⁷⁰ to je družine, v kateri se je rodila. Toda težišče spisa je na "rodovini Obljubek", v katero se je

⁶² Diplomaska naloga Zdenke Klep iz slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941-1945, na katedri za slovenski književnost (prof. dr. Boris Paternu), Filozofska fakulteta, str. 218.

⁶³ Glej op. 62, str. 302.

⁶⁴ Med njimi pesem Kurirček, glej op. 62, str. 195.

⁶⁵ Glej op. 62, str. 299.

⁶⁶ Glej op. 62, str. 282.

⁶⁷ Glej op. 62, str. 101.

⁶⁸ Glej op. 67.

⁶⁹ Glej op. 62, str. 298.

⁷⁰ Fotokopijo kronike mi je ljubeznivo poslala Irena Keršič iz Slovenskega etnografskega muzeja, za kar se ji lepo zahvaljujem.

primožila l. 1924.⁷¹ Tudi tu sega v preteklost njenih prednikov, vendar pa se končno osredotoča na svojo družino in njeno usodo, ki so ji jo krojili bivši koloni, ko so zastarane upravičene ali neupravičene zamere izbruhnile pod novo politično oblastjo in v novem družbenem redu. Tako bo pričujoča kronika Obljubkove družine vedno pomembnejši vir za zgodovino briškega kolonata,* a za razloček od dosedanjih študij o njem ne s stališča najemnikov, ampak njihovih gospodarjev. Gre torej za možnost bolj uravnovešene in realne interpretacije omenjenega specifičnega družbenega odnosa. Hkrati je to dokument o poniglavosti lokalnih oblastnikov in njihovi dvoličnosti na višjih ravneh, kar je privedlo do podtalnega boja proti komunizmu, ki so ga pod imenom "Matjaževa vojska" začeli ne kakšni pripadniki domobrancev, ampak v Italijo izseljeni Primorci, ki so bili tako razočarani nad ravnanjem nove Jugoslavije do njih, da so jo raje zapustili, kot da bi doživljali novo, tokrat levo, komunistično različico totalitarizma, potem ko jih je dvajset let zatiral desni, se pravi fašizem. Niso mogli prenesti vseh mogočih podtikanj, vohljanja in laži, brezpravnosti pred zakonom - Obljubkova nazorno opisuje vse to, kar je do skrajnosti pretresalo njeno družino - brez vsakršnega spoštovanja do njenega aktivnega sodelovanja v prej tako lepo imenovanem narodnoosvobodilnem boju.

Pričevanje Dore Obljubek je torej dragocen vir za študij družinskega in rodbinskega življenja in socialne razslojenosti na vasi od druge polovice prejšnjega stoletja do srede našega stoletja, torej skoraj sto let; hkrati je enako tehten vir za prikaz razkrajanja vaške skupnosti v obdobju uvajanja socialističnih družbenih odnosov na vasi. Ob tem je marsikaj uporabnega za poglavja o vzgoji, nabiranju znanja in zdravstvu v prvi polovici dvajsetega stoletja - vse to, seveda, na mikro ravni.

Res je avtorico obsežna snov malce begala. V temelju se je držala kronološkega kriterija, vendar jo je tudi notranje členila in tako ustvarila dovolj pregledno celoto. Naslovi posameznih razdelkov se zapored glasijo: Rodovnik in kronika družine Sirk, RODOVINA OBLJUBEK, Moja otroška leta, Prva svetovna vojna, Rojstvo sestre Jelice, Vojna z Italijo, Avstrija zasedla ponovno našo deželo, Novembra 1918 - konec vojne/Moja dekliška leta, Karlova snubitev, 1924. leto/Poroka, Na Bregu, Začetek življenja na novem domu, Rojstvo prvega otroka in moja bolezen, Smrt mame na Bregu in rojstvo Mirka, Šola in Mirkova bolezen, Leto 1941/Vojna napoved Jugoslaviji, Začetek partizanstva pri nas, Stojan v partizane, Mirko na terenu, Upor kolonov, Oče ubit, dom požgan, Začetek novega - težkega življenja, Borba za stanovanje v Drnovku, T r g a t e v, Konec vojne - maj 1945, Kako so nastali naši koloni, Hiša v Gorici, Posestvo v Drnovku, Leto 1947 / Priključitev k Jugoslaviji - 16.9.1947, Leto 1948, 1949. leto, Mirko je pobegnil, Stojko aretiran, Matjaževa vojska - proces proti njej, Leto 1950, Leto 1951 (2x), Leto 1952, Leto 1959, Moja petdesetletnica, Leto 1951, Leto 1953, Leto 1954, Božični prazniki, Smrti v Brdih, Leto 1967/Mirko prišel prvič iz Kanade v Italijo. Iz straničenja se vidi, da je celota rastla postopoma, saj se nekajkrat začne novo štetje strani. Seveda je pri tem treba upoštevati, da imamo v rokah besedilo, ki je bilo namenjeno izključno za

⁷¹ Glej op. 70, str. 22.

* Zaradi izjemne pričevalnosti kronike objavljamo faksimile petih strani kot prilogo k pričujoči razpravi.

"interno uporabo", kot bi lahko rekli, to je za avtoričine odrasle otroke. To tudi pomeni, da njihova mati marsikdaj računa z njihovo avtopsijsko in ustnim rodovnim izročilom, kar pomeni, da bi bilo za popolnejšo podobo prej omenjenih študijskih tém treba tukajšnje podatke dopolniti še s terenskimi izsledki. Dva naslova sta napisana bolj poudarjeno kot drugi, kar pomeni, da jima avtorica daje večjo težo. RODOVINA OBLJUBEK je pač osrednji, T r g a t e v pa popisuje proces razpadanja kolonatskega sistema v Brdih.

Pisanje Dore Obljubek nikakor ni enolično poročevalsko, ampak razgibano in vsebuje več stilnih plasti. Če gremo kar po vrsti, navedimo za ilustracijo prvi odlomek iz spominov na otroštvo:

"Stari oče je bil zelo zgovoren. Vnuki smo ga radi poslušali, posebno ko nam je pripovedoval svoje dogodivščine. Te nam je mogel večkrat pripovedovati. Najbolj smo se nasmejali, ko nam je pravil, kako je še kot majhen fantek bos in v sami srajčki nosil še z drugimi otroci prodajat brinje v Čedad. Ko smo ga vprašali, kako se je imenovalo njegovih dvanaest otrok, ki so umrli, ni vedel za nobeno ime in če smo ga vprašali, ali je bil žalosten, nam je odgovoril, zakaj bi bil žalosten - Bog je dal, Bog je vzel. Ko smo vprašali staro mamo, ali je bila žalostna ob smrti njenih malih, je pa rekla, da je srečna, ker ima toliko angelčkov v nebesih, ki prosijo Boga za njo in za očeta. Tako so imele navado govoriti tudi druge matere in so bile tudi v to prepričane, ko jim je umrl nedolžni otrok.

Koliko tolažbe so naše matere našle prav v veri. Ko je moja mamo zadela nesreča ali je bila žalostna, je vsakokrat obrnila pogled proti nebu, vzdihnila in rekla: "Naj bo Bogu potoženo", ali pa: "Naj bo za verne duše v vica". Veri vdano so prenašale težave. Kako jih prenašamo danes? Uporno, razburljivo, tako da že vsi bolehamo za živčnostjo."

Edini daljši odlomek, ki bi zanimal klasično etnologijo, deloma pa sodi v folkloristiko, je o uverah in o tem, kako so nanje reagirali že bolj izobraženi ljudje:

"V starih časih in še v mojih otroških letih so ljudje, zlasti ženske in otroci trepetali vse noči pred strahovi. Trdno so verjeli, da strašijo rajni, ki se še vica in se vračajo prosit za molitev, ki bi jih čimprej rešila trpljenja v vica in zato ropotajo, trkajo ali se celo prikažejo. Le malo katera ženska je bila tako pogumna, da je šla ponoči sama iz hiše, otroci pa sploh ne. Pogostoma je moral moj pokojni potrpežljivi oče vstati iz postelje in nas miriti, ko smo ga ponoči klicali in mu vsi prestrašeni dopovedovali, da straši na podstrešju, ker smo res slišali ropot. Oče je šel pogledat in spodil mačko s podstrešja. Potem smo se umirili in trdno zaspali. Toda strahu iz nas ni pregnal, saj smo ga naslednjo noč spet klicali, takrat ni bilo mačke, bile so pa podgane. To se je ponavljalo vsak večer. Ker je bilo v vsaki družini veliko otrok, smo spali v enem prostoru kar trije ali štirje, in tako če ni slišal ropota eden, ga je slišal drugi, zadostoval je le majhen šum, včasih samo od vetra. Tisti, ki je slišal je takoj zbudil ostale, potem je pa nastal alarm. Ubogi oče, večkrat občudujem njegovo potrpljenje, ki ga je imel z nami, namesto da bi se razjezil, ker je moral vsak večer vstajati, nas je na lep način prepričal, da ne straši, pač pa da je kaj drugega.

Preprosti ljudje so verjeli tudi, da obstajajo vešče, ki pijejo otrokom kri. Ako je bil majhen otrok suh in bled, so bile matere prepričane, da mu vešča ponoči pije kri, zato so matere nosile otroke h kapucinarjem blagoslovlat.

Ko je mama Melinkova z Brega prosila pokojnega gospoda Podobnika, ko je šel maševati v Krasno, naj blagoslovi otroka, ki mu vešča pije kri, ker je tako bled in suh, ji je odgovoril, da otroka v ta namen ne bo blagoslovil, ker so to vraže, v katere ne smemo verjeti. Ozmerjala ga je in drug dan nesla otroka v Gorico h kapucinom, da so ga blagoslovili, toda prav gotovo ne v namen, ki ga je ona želela.

Trdno so verjeli, da imajo ponoči veliko moč zli duhovi. Če so se plenice sušile ponoči, je dobil dojenček vnetje kože. Ko je moja mama pozabila na plenice in so ostale zvečer še zunaj, je poslala mene ponje, naročila naj jih skrijem pod predpasnik ter grem z njimi trikrat okoli ognjišča, kjer je gorel ogenj, ker da to odvzame moč duhovom, pri tem pa naj pazim, da ne bo videl oče, ker je to zelo obsojal.

Starejši ljudje so pripovedovali, kako so nekoč letale po gozdovih v podobi luči vednice. Te so bile nevarne samo ob kvaternih tednih, takrat so se bližale hišam in gorje ženski, če so jo zalotili, da je ponoči kuhala lug za žehto. Še ko sem bila jaz majhna, so se ženske izogibale žehtam na kvaterni teden.

Jaz sem se pa še najbolj bala sodnega dne. Ko me je nekega dne mama poslala v brajdo po zelenjavo, zaslišim, da zapoje trobenta sredi vasi. Naša hiša je stala na koncu vasi in se zato k nam ni slišala, a to sem že slišala, da bo na sodni dan pela trobenta. Vsa prestrašena tečem domov in vpijem na ves glas: Mama, sodni dan, trobenta že poje! Šele ko mi je mama povedala, da igra na trobento pismonoša, sem se pomirila. " . . .

Moja dekliška leta. Oče je bil doma na dopustu, ko se je končala vojna. Svet se je oddahnil, se razveselil in začel na novo živeti.

Mogočna Avstrija je bila razdeljena. Primorsko in del Kranjske so priključili Italiji. S tem so slovenskemu narodu zadali hud udarec. Mladine to ni hudo prizadelo, zaželela si je zabave. Začeli so prirejati plese, veselice. Prostor so poiskali, kjerkoli so mogli, zadovoljili so se samo s harmoniko. Mladina se je sprostila, naplesala, prepevala. Jaz sem takrat prekoračila 15 let. Oče ni dovolil, da bi se udeleževala teh zabav, jaz pa sem hrepenela po tem. Ko neko nedeljo ni bilo doma očeta in ker mama temu ni nasprotovala, me je Francka peljala s seboj na ples. Ko se je vrnil oče in me ni našel doma, me je prišel iskat. Ples je bil v stari šoli, to hišo je kasneje kupil moj oče in smo se vanjo preselili potem, ko smo prodali dom in prav v tisti sobi, kjer smo plesali, je čez petnajst let umrl moj oče. Ko sem stala ob njegovi smrtni postelji, sem se s tesnobo v srcu spominjala, kako je stal pri vratih bleđ in užaljen, poklical brata in mene in naju poslal s plesa domov, ne da bi naju kregal. Toda zame je bilo to dovolj, da nisem več šla na ples. Oče nas je strogo vzgajal, toda na lep in miren način, nikoli nas ni pretepal ali zmerjal." ⁷²

Poglavje Začetek življenja na novem domu uvrsta odstavek, ki priča o avtoričini sposobnosti za psihološko karakterizacijo in diferenciacijo: "Se mlada in v strahu sem se znašla v številni družini, v kateri so bili odnosi drugačni kot sem jih bila vajena na mojem domu. Pri nas doma je bilo življenje sproščeno, živahno, drug do drugega smo bili prijazni, vse smo si povedali. Medtem ko je v novem domu vladala neka moreča zadržanost, govorili so malo med seboj, le najnujnejše, kot bi bil vsak član družine svet zase in se mu ne moreš približati." ⁷³

Da to ni le izjemen primer, naj potrdi nadaljevanje nekaj strani naprej:

"Gospodinjstvo, kot je bilo včasih, se ne da primerjati z današnjim, ker takrat ni bilo vodovoda, ne konzerviranih jedi, ne drugih gospodinjskih pripomočkov. Kuhali smo na ognjišču, na katerem smo pogosto pekli pogačo. ⁷⁴ Kruha smo le malo kupovali, pekli smo ga doma v veliki, z dromi zakurjeni peči. Tudi testenine smo doma pripravljali. Prali smo ročno. Vse to je zahtevalo veliko truda. Pogosto se spomnim pokojne tašče, ki je enako breme nosila pred mano. Nisem je obsojala zaradi njene grde napake, da je rada pila, pač pa sem jo pomilovala. Saj v poletnem času, ko je bil človek ob ognjišču ves prepoten od

⁷² Glej op. 70, str. 10-12, 18.

⁷³ Glej op. 70, str. 23.

⁷⁴ Tako pravijo na Primorskem kruhu, pečenemu iz pretežno koruzne moke.

ognja, namesto da bi sedel h kosilu, za kar ni bilo niti časa niti apetita, si je gasil le žejo. Za to pa je bila takrat pri rokah le voda ali vino, drugih pijač ni bilo. Jaz sem šla k škafu in se napila vode, prav gotovo pa je tašča popila raje kozarec vina in to ji je prišlo v navado, potem pa v potrebo in strast, iz katere ni bilo več poti nazaj." ⁷⁵

Eno od posestev v Drnovku je bilo zaradi slabega gospodarjenja zelo zadolženo. Gospodar je najemal posojila v raznih bankah in jih ni redno odplačeval. Prav tako ni plačeval davkov od posestva. Zato je davčni urad razpisal dražbo posestva. Kot sorodniki so Obljubkovi sprejeli ponudbo, da bi posestvo odkupili. Ob nakupu je bilo treba najprej - takoj - plačati ves zaostali davek, za kar so morali sami najeti posojilo (pri Goriški posojilnici), medtem ko so bili dolgovi, ki jih je prejšnji lastnik najemal pri bankah, le preneseni na novega lastnika, tj. na Obljubkove. Njihova okolica, morda z redkimi izjemami, seveda ni mogla vedeti za ozadje njihovega tveganja in velikopoteznosti hkrati, zato je prejkone krivo presojala njihovo premoženje. Zadnji dolg za posestvo v Drnovku je bil izplačan v socialistični Jugoslaviji, šele po letu 1950, potem ko so bili že nacionalizirani. Poravnal ga je eden od sinov iz Kanade, saj ga sami doma niso bili sposobni plačati. ⁷⁶

V zvezi s koloni Dora Obljubek odkriva drugo plat medalje, o kateri vemo doslej komaj kaj ali nič. Takole začenja poglavje o njih:

"O kolonih se veliko govori in piše - kako da so bili trpini, izkoriščani po lastnikih zemlje, vendar se pri tem veliko pretirava. Pogoji za kolone so bili zelo različni. Pri tem se je upoštevalo kraje, rodovitnost zemlje, kultura. Omejila se bom samo na naše kolone - na razmere po prvi svetovni vojni, ko se je že precej premikalo v prid kolonom. Odpadle so robote (brezplačno delo), namesto 75 % dajatve vina se je prešlo na 60 % ter razne druge dajatve. Koloni na Bregu, Krasnem, Biljani in Šmartnem so dajali samo 60 % vina, sadje in druge pridelke so imeli vse sami. Vsak kolon je imel toliko senožeti, da je lahko redil najmanj dve glavi živine, eni so redili celo po pet glav. Ker so pridelali doma malo žita, so pozimi nasekali brezplačno v naših gozdovih drova in jih prodajali za živila.

Koloni v Drnovku so imeli več njiv za žito in več sadja. Zato so dajali poleg 60 % vina tudi 1/3 sadja - češenj in breskev. Stroške za škropiva smo nosili vsak polovico. Zemljiškega davka, ki je bil zelo visok, so bili prosti. Plačeval ga je gospodar. Za časa fašizma so uvedli obvezno zavarovanje kolonov za nezgode in bolezni. Polovico zavarovalnine bi morali plačati koloni sami, polovico pa gospodar. Toda država je terjala celotno vsoto od gospodarja, mi pa nismo mogli skoraj nikoli izterjati od kolonov ostale polovice. Za popravilo hiš je moral skrbeti gospodar. V vsaki sili in potrebi smo jim nudili pomoč.

Tast - gospodar je bil do kolonov zelo prizanesljiv in dober..."

"Kmalu po prvi svetovni vojni je nastala huda gospodarska kriza. Še posebno je bilo težko za tiste, ki so imeli dolgove. Veliko kmetij je šlo takrat na dražbo. Največ teh so kupili Italijani za svoje ljudi - tudi z namenom, da bi poitalijančili naše kraje. Tudi mi smo prišli v hude gospodarske težave. Težili so nas dolgovi, ki smo jih prevzeli s šturmovim posestvom leta 1926 in Juševim leta 1935.

Vino se je v tistih časih težko prodajalo in po zelo nizki ceni. Zato so naši sklenili, da posestvo v Drnovku prodajo.

⁷⁵ Glej op. 70, str. 24-25.

⁷⁶ Pojasnilo Irene Vargazon, Ljubljana, junij 1992.



Dora Obljubek na domu v Drnovku leta 1986 (Iz družinskega albuma) ♦ Dora Obljubek at her home in Drnovk in 1986 (From the family album) ♦ Dora Obljubek nella casa di Drnovk nel 1986 (Dall'album di famiglia)

Prova lepa prilika se nam je ponudila, ko ga je hotel kupiti nek Italijan. Ponudil je precej visoko ceno. Vse je bilo že dogovorjeno. Predno pa so sklenili pogodbo, je tast vprašal kupca, kaj misli napraviti z družinami, ki so sedaj na tem posestvu. Odločno mu je povedal, da bodo te družine odslovili in da pripeljejo tja italijanske družine. Oče je zato kupčijo razdril. Hudo bi mu bilo, da bi šest družin ostalo na cesti, saj drugih zaposlitev ne bi našli. Če bi mi takrat prodali Drnovk, bi izplačali dolgove in še prihranili precej denarja. Iz sočutja do teh družin tega nismo naredili, še naprej smo bili v gospodarski krizi. Pozneje pa smo imeli še eno lepo priliko za prodat - interesent je bila neka češka grofica. Zaradi družinskih razmer smo tudi to prodajo opustili. Pozneje se je izkazalo, da je bila to za nas sreča, kajti ko so nam Nemci požgali dom na Bregu, smo se preselili v Drnovk." ⁷⁷

Konec desetletja, ki je trlo družino Obljubek med mlinskima kamnoma: tujih okupatorjev (Italijanov in Nemcev) na eni strani - saj že vemo, da so jim l. 1944 Nemci ubili starega očeta in požgali dom, - na drugi pa domačih stalinističnih oblasti, ki so jih razlastile in jih kot nekdanje gospodarje kolonov vseskozi objestno poniževale, je avtorica praznovala l. 1953 svojo petdesetletnico:

"Nobeden od mojih petih otrok ni bil doma. Karlo ⁷⁸ se je tiste dni še posebno slabo počutil. Da imam rojstni dan, mu nisem povedala, saj bi ga s tem samo užalostila, ker bi me ne mogel z ničemer razveseliti. Darinka mi je poslala po radiju voščilo v imenu petih mojih otrok. Ko je imenovala Franceta, ki že šest mesecev ni pisal in sem bila zaradi tega v velikih skrbih, sem se razjokala na ves glas. Jokala sem še za vse drugo, ki me je težilo. V obupnem stanju sem napisala te vrstice:

⁷⁷ Glej op. 70, str. 64, 65.

⁷⁸ Tako je bilo ime Dorinemu možu in gospodarju Obljubku.

*Le pol stoletja sem preživela,
Kako dolgo se mi zdi življenje,
ki ga biča skrb in trpljenje.
Ko bi mogla čas prehiteti,
ki mi dan je za živeti,
da breme kmalu bi odložila,
gorja kupo na mah izpila.*

*Krivicu nam je narod storil,
imetje naše si prisvojil,
pravice naše nam odzema,
z obtožbami nas bremenil.
Po svetu otroci so se razkropili,
ko doma pravice so vse izgubili.*

*Voščilo od daleč so poslali,
roke niso mi podali,
kar mati ta dan najbolj želi,
niso mogli izpolniti.*

*V temini zapuščena tavam,
izhoda več nikjer ne najdem,
mar tudi sonce meni več ne sije,
al' ga solza moja meni krije?*

Kaj vse se je ta dan dogajalo v moji duši. Žalost, obup in tudi želja po maščevanju. Vzela sem veliko košaro in šla na Vrh pobirati sadje. Izzivalno sem hodila od drevesa do drevesa in polnila košaro. V sebi sem čutila nepremagljivo silo. Čakala sem, da se mi kdo približa in ozmerja s 'tatico'. Planila bi vanj in izkričala iz sebe vse, kar mi že leta in leta teži dušo. 'Da, tatica sem, toda tega ste krivi vi, ki ste nas napravili nesrečne siromake. Kradem na svoji zemlji, da preživljam svojo družino. Ne kradem poštenim ljudem, kradem tatovom, tistim, ki so okradli nas - naše imetje, našo čast.' Tako bi kričala, a nikogar ni bilo blizu. Ko se je začelo mračiti, sem vzela košaro na glavo in odšla domov. Tako sem praznovala svojo petdesetletnico." ⁷⁹

Tako smo se vrnili k pesmim Dore Obljubek. Za vse ne bo lahko odkriti okoliščin in motivacij, v katerih so nastajale, a za tisto izmed njih, ki se je rodila v hudi stiski, kajje z najmlajšim otrokom, je to mogoče storiti: Drugi izmed njenih otrok, sin Mirko, je pobegnil od doma zaradi sodelovanja v "Matjaževi vojski", ker se ni mogel sprijazniti z ravnanjem tedanjih jugoslovanskih in lokalnih oblasti s premožnejšimi lastniki zemlje, najmlajši sin pa že zaradi revščine, v katero je njegove starše pahnili novi družbeni red, da se niso mogli niti sami

⁷⁹ Glej op. 70, str. 96-97.

dostojno preživljati, kaj šele da bi mogli šolati svoje otroke. Takole piše njegova mati:

"16. avgusta leta 1951 je pobegnil od doma še Francek. Ko je končal šolsko leto - 6. razred gimnazije - je šel na udarniško delo na progo... Po enem mesecu se je vrnil domov. Bila sem vesela, da ostane doma do začetka naslednjega šolskega leta. Nedeljo kasneje sem pripravila dobro kosilo - po njegovem okusu. Čudno se mi je zdelo, da mu jed ni šla v slast. Bil je zamišljen in potrtn. Z Ireno sta se dogovorila, da gresta popoldne v Medano na ples. On naj bi šel naprej in bi se tam dobila. Po kosilu se je preoblekel in prišel v kuhinjo, kjer sva s Karlom sedela pri radiu. 'Zdaj grem', je rekel, pogledal očeta in mene. 'Zbogom.' In je odšel. Njegov pogled je bil otožen, glas je imel spremenjen. Le kaj mu je, sem se spraševala. Nekoliko sem se zamislila, vstala in odšla za njim. Šel je skozi vas po Kapelnem proti Dobrovem. Poklicala sem ga in prosila, naj počaka. Ustavil je korak, a se mi ni približal. Sama nisem vedela, kaj naj mu rečem. V hipu mi je padlo na misel, naj ga opozorim, naj ne hodi k sošolcu, blizu meje, ker ga lahko zaprejo obmejni stražarji in sem še dodala: 'da nam ne boš delal skrbi.' 'Samo "ne" mi je odgovoril ter takoj šel svojo pot. Potem me je še bolj skrbelo. Zakaj ni spregovoril kaj več in se malo več ustavil, ko me je videl tako zaskrbljeno? Tudi Karlota je skrbelo njegovo nenavadno obnašanje. Zvečer se je vrnila iz Ljubljane Darinka, kamor je šla po opravkih. Ko sem ji povedala, da sta šla Francek in Irena v Medano in da je bil Francek nenavadno zamišljen in potrtn, mi je povedala, da ima tudi ona danes zelo težke slutnje in da se bo zagotovo nekaj hudega zgodilo. Težka slutnja se je polastila vseh treh. Posedali smo tu in tam, zvečer šli k počitku, a nihče ni mogel zaspati. Okoli 11. ure se je vrnila domov Irena. Povedala je, da je bil Francek v Medani s sošolci, a potem je odšel in ga ni več videla.

Planili smo iz postelje in s strahom zrli drug v drugega. Torej slutnje se uresničujejo, Franceku se je kaj zgodilo. Moramo čimprej zvedeti, kaj je z njim. Karlo se je skušal obvladati in nas tolažil naj se umirimo. Francek bo gotovo še prišel, saj je že fant (ni še imel 17 let). Lahko da je šel z Medane še kam drugam na ples - v Gonjače. V to nisem verjela. Tudi če bi bilo tako, bi se že vrnil, ker me je videl tako zaskrbljeno. Doma ni bilo več obstanka. Z Darinko sva se odpravili na pot, ne da bi vedeli kam. Hodili sva tiho in počasi, tu pa tam se nama je zdelo, da slišiva korake. Parkrat je Darinka celo poklicala Franceta, odziva ni bilo. Spet je bilo vse tiho. Ko sva šli mimo temnih hiš, sem blagrovala srečne ljudi, ki mirno spiyo. Bila je lepa svetla noč. Luna je sijala. Ko sva prišli do prvega križišča, sva obstali in nisva vedeli, po kateri poti bi šli naprej. Bolj ko sva premišljevali, bolj se nama je zdelo najino tavanje nesmiselno." ⁸⁰

LUNA

Luna blede je sijala,
ko sina sem iskala,
v stiski v njo pogled uprla
in goreče jo prosila:

Luna mila, ki vse veš,
srd in jok zemljanov slišiš,

⁸⁰ Glej op. 70, str. 88-89.

*zakaj meni, revi, ne poveš,
kje moj sinek je sedaj?*

*Luna milo posvetila,
nemo mi odgovorila:
Jaz le svetim vsem ljudem,
skrivnost izdati ti ne smem.*⁸¹

Luna. "Jaz sem jo res doživela," obnavlja avtorica vtise izpred štiridesetih let. "Pesem vam mora takoj pasti," razodeva skrivnost svojega naravnega daru. "Potem lahko popravljate. Se ne študira." ⁸² Pesnica hoče reči, da se resnična pesem rodi v trenutku, pri čemer se ujema z izkušnjo drugih lirske pesnikov. Oton Župančič, na primer, pravi: "Meni je poezija izliv neke napetosti v človeku."⁸³ "Bistvo lirskega je ponotranjevanje predmetnega v trenutku vznemirjenosti." ⁸⁴ Dora Obljubek ilustrira način svojega pesnjenja s tem, da se je, na primer, pesem Soči rojevala na poti od Plavi v Goriških Brdih do Gorice:

175

*Gregorčič te ovenčal s poezijo,
zapeli slavo drugi ti poeti,
občuduje svet podoba tvojo,
skrivnosti in lepote tvoje ne more doumeti.*

*Za svetovno lepoticu si priznana,
od vseh rek izvoljena kraljica,
iz sinjega neba modrino vzela
kot gorska vila v ravnino prišumela.*

*Iz mnogih rek vodé sprejemaš,
v lepoto svojo jih spreminjaš,
ponosno z njimi v Jadran splavaš,
slovenskih Alp pozdrave mu prinašaš.*⁸⁵

"Človek ne more zmeraj pisati, toda ko vas prime, mora biti takoj, mora takoj pasti /sad - op. M.S./ . Potem pa nič, kot da bi nič ne mogla. Po naročilu ni mogoče napisati nič," nadaljuje avtorica in zaupa, da je prav zato stalno nosila s seboj svinčnik. Vse njene pesmi nastajajo po resničnih doživetjih in veliko ji

⁸¹ Pesmi Dore Obljubek, I, 1983.

⁸² V pogovoru je sodelovala tudi Dorina hči Irena, ki je te mamine besede umirjeno komentirala: "Različno, mama. Vi ste imeli tak način." Ob pisanju kronike pa je mamo pohvalila: "Mama tekoče piše. Jaz bi morala napraviti koncept in še enkrat pisati." Glej op. 61.

⁸³ Helga Glušič, Matjaž Kmecl, Saša Skaza, Franc Zadavec, Lirika, epika, dramatika, Murska Sobota 1971, str. 8.

⁸⁴ Glej op. 83, str. 9.

⁸⁵ Pesmi Dore Obljubek, II, Samozaložba 1985, str. 23.

pomeni, da lahko v njih izpove, kar jo tišči. Z vsako pesmijo je, kakor da ji nekaj odleže. Kaj jo je prevevalo, ko sta napovedala svoj obisk iz daljne Kanade oba pobegla sinova, izpričuje pesem Pričakovanje:

*Kdaj se vrneta sinova moja?
Dolg, predolg je že ta čas.
Se bliža h koncu moja hoja,
postaran, zguban je obraz.*

*Srce trepeče, v prsih hira,
od hrepenenja, tuge duša umira.*

176

*Ko bom uzrla vajin obraz,
ko téšno vaju bom objela,
duša moja bo zapela,
pomlajen spet bo moj obraz.⁸⁶*

Snidenje s sinovoma iz tujine je omogočilo, da se je krog svoje matere po dvaintridesetih letih spet zbralo petero otrok. Zato je njena duša pela:

VRNITEV

*Zlato sonce je sijalo,
ves svet je s cvetjem bil odet,
prek neba je priletel kondor zlat
in meni nosil je zaklad.*

*Vrnitev njuna, snidenje presrečno
- o, da trajalo bi zame večno -
na licih mojih je solze posušilo,
mi srce trepetajoče umirilo.⁸⁷*

Koliko Dori Obljubek pomeni toplo družinsko življenje, se lepo vidi tudi iz njenih pesmi, saj jih je mnogo posvečenih njenim domačim; najprej njenim staršem, bratom in sestram, nato možu in njegovemu očetu in končno njenim ljubim otrokom ter že tudi otrok otrokom, vnukom. Le pri njih upa najti srečo:

*Sreča je kot blisk, ki v noči
pred gromom zablesti,
v temo se spet zgubi,
od koder nikdar več ga ni.*

⁸⁶ Glej op. 81.

⁸⁷ Glej op. 81.

*Ne išči sreče si v bogastvu,
tudi v daljnem svetu ne,
zaman jo iščeš tudi med ljudmi,
saj prave sreče itak ni.*

*Vdano sprejmi, kar ti usoda nudi,
ne kloni nikdar v žalosti,
saj marsikdo se tega veseli.*

*Le dragim svojim srce odpri,
le njim potoži vse skrbi,
pri svojcih našel boš tolažbo, mir,
le pri njih boš črpal ljubezni vir.⁸⁸*

177

Etično pokončnost razkriva pesem Domovini in naravnost osrečujoče je, da je avtorica dočakala čas, na katerega misli v tej pesmi:

*Domovina, moja ti edina,
nikdar te nisem nehala ljubiti,
čeprav nalila si čašo mi pelina,
sklenila sem ti zvesta biti.*

*Verjela sem, da nekoč boš razsodnica,
med tem, kaj laž je, kaj resnica,
da zvestobo mojo in poštenje boš cenila,
mi spoštovanje, čast boš pri ljudeh vrnila.⁸⁹*

Že iz kronikalnega pisanja Dore Obljubek se vidi, da je veliko brala, saj bi ji drugače jezik ne teknel tako gladko. Vedno jo je privlačila zgodovina, roman je moral biti več kot privlačen, da ga je vzela v roke. Če bi imela možnost iti študirat, bi se odločila za jezike, na primer italijanščino in nemščino. (Tudi to dokazuje, da avtorica zna ločiti zrnje od plev, saj ni med tistimi, ki sovražijo tudi jezik, zaradi krivičnosti nekaterih njegovih nosilcev.) A tudi šivala in pletla je rada. V njeni mladosti so bili pač drugačni časi.

⁸⁸ Glej op. 81.

⁸⁹ Glej op. 81.

V visokih letih je povzela svoje življenje v Spomin:

Mi šel spomin je skoz življenje,
da bi veselja čaše in grenčice štel.
Veselja čaše so že ubrane,
kupe grenčice zbiral je zaman.
Bile prepolne so, ne dajo se prešteti,
saj grenak v življenju bil je skoraj vsak moj dan.⁹⁰

"V takem dogajanju so bile rože in ptički edina moja tolažba. Zamislila sem se v tisto cvetje. Tako da včasih se mi je zdelo vredno živeti", odkriva svojo ljubezen do narave ljubezniva Brika in potrdilo teh njenih besed je najti V cvetličnem vrtu.

178

Cvetlični vrt obdajajo ciprese,
dehteče rože v njem cveto,
v drevju ptice žvrgolijo,
otožna srca nam vedrijo.

Še predno pomlad vrt ogreje,
trobentica se v travi smeje,
sestrice svoje iz spanja vabi,
da na glas zatrobijo pomladi.
Vijolica za njó se prva zdrami,
a glavice dvigniti ne upa,
raje skromna bo pri tleh ostala,
nam dehteče cvetje darovala.

Ko se šmarnica je prebudila,
cvetje belo je med liste skrila,
saj potuhnjene so majske slane,
lahko od cvetja samo bíl ostane.

Ko nam sonce z vso močjo zasije
in vročina vlago vso iz zemlje spije,
v vrtu cinije coeto, žarijo,
živopisno vrt ves okrasijo.

⁹⁰ Glej op. 81.

Jeseni krizanteme zacvetó,
poletje vroče so prespale,
zdaj same v vrtu bodo kraljevale,
dokler jih mrtoim v spomin ne ponesó.

Sredi zime bahavo coete rožmarin,
svoje modre cvetke razkazuje,
še suh ohranja vonj nam za spomin,
ob njem poet dekletu nove verze kuje.⁹¹

PTICAM

O, Bog, kako modro si ravnal,
ko pticam si življenje dal.
Saj lepšega bitja ni,
kot so drobni ptički pisani.

Ko jih slišim v gaju milo peti,
veselo na vejah žvrgoleti,
duša v meni se raduje,
melodije lepe občuduje.
Ko ptičici se približujem,
prestraši se in koj vzleti.

Zakaj človeka se boji?
To vedno se vprašujem.⁹²

In kako sprejema pesmi Dore Obljubek njeno okolje? "Mož je bil inteligenčen, sicer pa molčč. Piši, piši, boš manj govorila," ni bil ljubosumen na njeno ustvarjanje. "Jaz sem bila bolj klepetava, morala sem iti konec tedna k sestri v sosednjo vas, da sem se sklepetala", pojasnjuje avtorica. "Svakinja je protestirala, ko sem napisala, da v Višnjeviku ni nobenega učenih mož in da ima obzidje v Šmartnu štiri stolpe, ko jih ima v resnici pet."⁹³ Očitno ne priznava "ars poetica", če sploh ve zanjo, toda prav to po svoje priča, da jemlje pesnjenje Dore Obljubek resno. Drugače bi ji bilo vseeno.

Marsikatero pesem je Dora Obljubek posvetila tudi svojim ljubim rodnim Brdom in pridelkom, ki jim dajejo pečat: češnjam, grozdju, skratka vseh vrst sadju, rebuli "zlati", seveda če toča ne uniči, kar dajeta nebo in kmetov trud (Brda). Pripovedna pesem *Berači v Brdih* je ena najboljših Dorinih pesmi, vredna, da bi prišla v kakšno antologijo. Njena etnološka pričevalnost presega lokalne meje in doživeta epskost dobiva splošne poteze.

⁹¹ Glej op. 81.

⁹² Glej op. 81.

⁹³ Glej op. 61.

BERAČI V BRDIH

Stara ženica počasi sklonjeno hodi,
košarco za miloščino od hiše do hiše nosi,
potrka na vrata, ponižno ustopi,
za ranjke te hiše očenaš zmoli
in miloščino dobre ljudi prosi.

Dobra mati ji v vrečko nasuje
peščico moke iz domače koruze,
prašičjo koščico ali košček slanine,
ob praznikih še sladke rezine.

Hvaležna ženica lepo se zahvali,
še en očenaš zmoli za zdravje družini,
pri toplem ognjišču se malo ogreje
in v mrzli dan počasi odide.

Berač se na palico opira, da v hišo prišepa,
ponižno pozdravi, se pobožno prekriža,
s klobukom v roki milo poprosi
kozarček vina in malo toplega kosila,
še ščepec tobaka mu oče ponudi.

Bog naj vam stotero povrne,
da bi še dolgo srečno živeli
in revežem dobrote delili.
S tem lepim voščilom se berač poslovi
in s težkim srcem ta topli dom zapusti.

Vojni invalid po vasi hodi z lajno,
ki jo je dobil namesto pokojnine,
milo melodijo zagode,
da srca človeška gane
in krajcarje mu darovane vzame.

Ko berača mrzla noč dohiti,
se zateče k najbližji hiši.
Za prenočišče v štali poprosi,
malo stelje in kos stare odeje,
da si prezeble ude ogreje.

*Tako so nekoč berači živeli,
že ob rojstvu zaznamovani,
da morajo trpeti ponižno vdani.
Vsak dan si jih srečal na poti,
raztrgane, tavajoče,
za njimi pa kot mala strašila,
kopica otrok je vedno vpila.*

Avtorica z bolečino spremlja odmiranje življenjskega stila, ki ji je bil domač v mladosti, kakor priča pesem Stari mlin. Ta ne deluje več, voda teče mimo mlinskih kamnov in mlinar, ki je "v starih časih" "noč in dan" "stresal vreče žita v mlin", se ob tem sprašuje: "oh, kam to pelje, kam?"

181

Pravo žanrsko razpoloženje pa zbudi pesem Cerkvica v Snežečah. Ob dejstvu, da je posvečena Mariji Snežni, se zavemo, od kod kraju ime, toda Dori Obljubek sploh ne gre za to, ampak ob njej naslika praznično razgibanost, pašo za oči, ušesa in duha.⁹⁴

Kaj pomenijo njene pesmi njenim otrokom in vnukom, se je pokazalo ob avtoričini osemdesetletnici. Na slavlju ob tej priložnosti so jo presenetili z zbirčico, ki nosi naslov Pesmi Dore Obljubek. Prof. Mira Mihevc je vanjo uvrstila enainpetdeset besedil.

Na prvem mestu je avtoričina označba svojih pesmi:

*Moje pesmi so preproste,
brez umetniške vsebine,
duhovitosti, globine.
Kar doma sem izkušila,
kar iz srca je privrelo,
na listek bel sem zapisala.*⁹⁵

Drnovk 1983.

Pripisani datum priča, da je bila avtorica pri osemdesetih letih še duhovno čila, tudi njena pisava kaže popolnoma mirno roko. Tudi danes, ko se bliža devetdesetim, ni dosti drugače.

Velik delež imajo v zbirčici pesmi, namenjene članom družine iz avtoričinega rojstnega doma in nato članom njene lastne družine, o čemer se je mogoče prepričati že iz naslovov, ki si sledijo: Mami v spomin, Očetu, Tastu, (2x) Maj (namenjena ubitemu tastu), Soprogu Karlu, Divje rožice, Bolečina, Na pokopališču za Vse svete, (vse namenjene možu, že tudi umrlemu), Sestri v spomin, Mojim otrokom, Vnukom, Ob moji petdesetletnici (ki je citirana spredaj), Bratu Ivanu ob sedemdesetletnici, Vnukinji Tatjani, Vnukinji Ireni,

⁹⁴ V tem odstavku omenjene štiri pesmi še niso bile predstavljene javnosti, saj niso zajete v omenjeno zbirčico.

⁹⁵ Glej op. 81.

Stara mama, Stojanu ob petdesetletnici, Mirku ob petdesetletnici, Darinki ob petdesetletnici, Ireni ob petdesetletnici, Francetu ob petdesetletnici. Kot daljne odmeve na svojo petdesetletnico, ki jo je tako grenko praznovala, je Dora Obljubek vsakemu izmed petih otrok napisala pesem ob enakšnem jubileju. Nikakor ne po enem kopitu, ampak upošteva je njegov značaj, življenjsko pot in s tem občutkom za izražanje materinske ljubezni.

Drugi razdelek je namenjen sinovoma v tujini. Deloma je mogoče že iz naslovov razbrati njegovo motiviko: Luna (ozadje nastanka te pesmi je prikazano spredaj), Pismo, Sinov glas iz tujine, Mojim v Kanadi, Spomin na Kanado, Čas, Misli moje (gre za utrinke z avtoričinega obiska v Kanadi), Solze, Zahajajočemu soncu, Jutro, Materine sanje, Pričakovanje, Vrnitev.

182 Tretji razdelek vsebuje pesmi o naravi in na koncu nekaj refleksivnih pesmi: Zima, V cvetličnem vrtu, Poletje, Jesen, Potoček, Pticam, Ptiček v kletki, Srce, Dekletom, Sreča, Domovini, Naše življenje, Sreča v jeseni, Starost, Spomin. Nazadnje povezuje šopek pesmi kakor s pentljo Moja želja:

*Če bi moja želja se izpolnila,
bi srcé ljubezni polno
otrokom svojim podarila.*

*Čemu bi v zemlji naj trohnelo,
naj raje zanje še v ljubezni bi gorelo.⁹⁶*

Mira Mihevc je pospremila zbirčico v svet z občuteno uvodno besedo: "Dora Obljubek. Zavedna Slovenka. Ponosna kmetica. Vdana žena. Ljubeča mati. Ljudska pesnica. Brez posebne izobrazbe, razgledana, razmišljujoča. Hude življenjske preizkušnje med osvobodilnim bojem so ji potisnile v žuljavo roko pero. Morala je zlit na papir svojo bol, svoje gorje. Zapisana pesem ji je prinesla olajšanje. Odslej se vse pogosteje zateka k ustvarjanju... Res je njena pesem oblikovno preprosta; avtorica posveča pozornost predvsem enostavni rimi, ritem verza pa se ji, kot kaže, oblikuje samodejno. Pesmi dvigajo ceno življenjske resnice, ki jih izpovedujejo... Čustvenost Dore Obljubek je razpeta med njene najbližje.

V prigradnih pesmih jim posveča svojo toplo misel in lepe želje... Iz vseh pesničnih verzov vejeta neomajna zvestoba in predanost domu, družini, potomcem, domovini. Prav zato so njene pesmi prijetno branje: v človeku vzbujajo občutek ponosa in varnosti, kajti dokler bo naš narod imel kmečke matere, ki zmorejo toliko plemenite in ponosne ljubezni, za svoj rod in domovino, kot pesnica Dora, se nam bodočnosti ni treba bati."⁹⁷

Zbirčica je izšla v osemdesetih izvodih, torej toliko, kot je bilo ob času njenega izida avtoričinih let, in razmnožena s fotokopirnim strojem. Prvi razdelek uvaja risba Primorske, prejkone briške vasi, drugi dve risbi (briška domačija, krajinski motiv) pa razmejujeta prvi razdelek od drugega in le-tega od tretjega. Izdelal jih je Fridi Vargazon, avtoričin vnuk.

⁹⁶ Glej op. 81.

⁹⁷ Glej op. 85, str. 2.

Zbirčica je bila toplo sprejeta ne le med njenimi najbližjimi, ampak očitno tudi v širšem krajevnem okolju, da je bila istega leta, v enaki tehniki kot prva, razmnožena še njena druga izdaja v petdesetih izvodih. Lep uspeh prve zbirke je očitno opogumil njene izdajatelje, da so dve leti pozneje, leta 1985, pripravili drugo zbirčico petintridesetih pesmi Dore Obljubek pod enakim naslovom, kakor ga ima prvi zvezek, le da ima tu dostavek "Drugi zvezek", na notranji naslovni strani pa "Druga zbirka". Avtorica spremne besede je hči Irena, pesnico pa predstavlja bolj zgoščeno in v skladu s tokratno pesniško bero bolj prepleteno s širšimi zgodovinskimi okoliščinami. Zadnji odstavek pa je že odmev na prvo pesniščino zbirčico: "Dora Sirk-Obljubek se je rodila 6. septembra 1903. leta v Višnjeviku v Goriških Brdih. Po osnovni šoli je obiskovala gospodinjsko šolo v Tomaju na Krasu. Poročila se je na veliko kmetijo na Breg, kjer je gospodinjala številni družini.

Pesmi je pisala že kot mlado dekle, ki pa se niso ohranile. Nekaj pesmi je napisala med drugo svetovno vojno. Te so že med vojno recitirali na raznih zborovanjih v Brdih, po vojni pa na proslavah in komemoracijah. Največ pesmi je napisala po vojni. Opisujejo vojne grozote, naravo, Brda. Posvečene so domovini, briškemu kmetu, družini, zlasti pa sinovoma v tujini, po katerih hrepenenje v njej nikoli ne ugasne. Napisala je tudi kroniko družine Obljubek.

Prva zbirka njenih pesmi je bila izdana 1983. leta ob njeni 80-letnici. Nekatere pesmi iz prve zbirke so bile objavljene v Primorskih srečanjih, v Naši ženi, v Rodni grudi - reviji za Slovence po svetu in v Mohorjevem koledarju v Italiji."

Pesmi so tu razdeljene v štiri razdelke. V prvem so osebnoizpovedne in refleksivne (Moj september, Čas, Beli oblaki, Večer, Otrok, Poslednji dom, Starček, Zapuščeni dom, - s pojasnilom: "*Po II. svetovni vojni so mladi Brici zapuščali domove in odhajali v tujino*"). Drugi razdelek uokvirjata pesmi o sedanji domačiji Obljubkovih v Drnovku in o nekdanji na Bregu, vmes pa so Umirajoča mati, Ob bolnem otroku, Sinovo slovo. Tretji razdelek je najobsežnejši in precej pisan, kar je opaziti že po naslovih: Božič, Stara pesem, Mesečina, Slovo od vrta, Pomladno jutro, Stari hrast ob cesti, Soči, Zvon, Gozdovi, Vojakova mati, Mladini, Matajur, Divja rožica, Konec vojne, Mati padlega partizana, Briški vodovod, Spomenik padlim. Poleg že znane osebnoizpovedne, družinske motivike o naravi je tu nova vojna motivika, kakor je na primer Spomenik padlim. "Pesem je posvečena Melinkovi mami z Brega, ki je novembra 1943 izgubila sina v bitki na Matajurju. Njegovega trupla niso našli nikoli." ⁹⁸ Plaho je zaznati tudi religiozno motiviko v pesmi Božič (*V stolpu bije ura polnoči,/ cerkev okrašena v lučkah vsa žari,/ vernikov množica prihaja,/ da dete božje počasti,/ tiha sreča srca vsa navdaja./...*) in Zvon⁹⁹, ki ubeseduje trikratno dnevno zvonjenje Avemarije. V zadnjem razdelku so le štiri pesmi, in sicer Osmi marec, Stari mlin, in dve, ki zaslužita tudi tukajšnjo objavo, saj gre v prvi za osebno izpoved in v drugi za zrel klas avtoričinega življenjskega spoznanja.

⁹⁸ Glej op. 85, str. 33.

⁹⁹ Glej op. 85, str. 24.

MOJ VRT POZIMI

*Odkar se cvetje je osulo
in ptice so te zapustile,
se zdiš mi bled in ves potrt,
moj dragi vrt.*

*Pomlad se skoraj spet povrne
in s kito cvetja te ogrne,
spet zažarel boš sredi Brd,
moj dragi vrt.*

*Saj zaupati ti smem?
Nekoč sem tudi jaz cvetela,
kot slavček mile pesmi pela,
zdaj onemogla sem in ovenela,
le s tabo še veselje bom imela.¹⁰⁰*

NA POKOPALIŠČU

*Blaženi mir veje na tem svetem kraju,
kjer človek ob človeku počiva,
nad njim ciprese šelestijo
in ptički svojo pesem žorgolijo.*

*Soseda vse življenje sprta,
drug drugemu sta zemljo si jemala;
zdaj mati Zemlja spor je poravnala
in vsakemu enaki delež je dodala.*

*Iz src izbrisala strasti in zlobo,
lepoto spremenila je v trohnobo;
zdaj sklonjeni, ponižni, nemo
v naročju njenem vsi ležijo.*

*O božji zaželeni mir,
zaman v življenju človek je po tebi hrepenel,
zdaj tu ga večno bo imel.¹⁰¹*

¹⁰⁰ Glej op. 85, str. 35.

¹⁰¹ Glej op. 85, str. 37.



Za osemdeseti rojstni dan so jo domači presenetili z natisom zbirke njenih pesmi. (Iz družinskega albuma hčerke Irene Vargazon) ♦ The family surprised Dora on the occasion of her eightieth birthday with a printed collection of her poems. (From the family album of her daughter Irena Vargazon) ♦ Una sorpresa dei familiari per il suo ottantesimo compleanno: il libro con una raccolta delle sue poesie (Dall'album di famiglia della figlia Irena Vargazon)

V primeri s prejšnjo so razdelki te zbirčice manj enotno zasnovani, njihova tematika pa seže čez prag domače družine. Prav tako kot prvo jo krasijo tri risbe. Vnuk Fridi Vargazon je svoji dve naslovil "Zapuščeni dom v Goriških Brdih" in "Obljubkov dom na Bregu, požgan maja 1944. leta". Vnučinja Irena Obljubek pa je narisala ilustracijo k pesmi Spomenik padlim, torej užaloščeno mater ob njem. Medtem ko so pesmi v prvem zvezku natipkane z mehaničnim pisalnim strojem, so tu že z elektronskim, zato so njihove kopije že lepše in v tej tehniki so pripravili blizu 150 izvodov.¹⁰² Napredek je tudi v tem, da so tu strani že oštevilčene, še zmeraj pa manjka kazalo. Obakrat pa je pojasnjeno, da sta knjižici izšli v samozaložbi, namenjeni le za ožji domači krog.

Na naslednjih straneh:

Faksimile petih strani iz kronike rodbine Obljubek ♦
 Fascimile of five pages of the Obljubeks' Family Chronicle ♦
 Fascimile di cinque pagine della cronaca della famiglia Obljubek

¹⁰² Glej op. 61.

Kako so nasteli naši Koloni 1

Brda so bila že od nekdaj goste naseljena, Prebivalci i Brd so se preseljevali pretežno del z kmetištvom. Pruge repositivce ni blo resen male obse, z zato so se, Brini malo zanimali, saj so prihajali obtniki iz drugih krajev v Brda, kjer so se pona, vadi tudi z stalno vclili. Prisine so bile skitne, saj je bilo ~~storo~~ pri vsaki hiše poprečno osem do dvanaest otrok.

Tisk problem je bil re starice, kem i njimi ko dorastajo, posebno za sinove, ne majhnik kmetijoh. Ko so lenili osnomo sola, ~~da se~~ je bile prva resile, da so začeli hoditi k velikim kmetom na dnine ali pe re klapce. Nekaj jih je ostalo nesenzjenih, tam se je takrat reklo, "stieci", "Lar, pa z bge ni bilo prav resno. Nekateri so se ibeli srecni ako so vdrili od vijeje posestnika malo zemljisa in hišo v njem, da so se oienili in ustranili dom in drusino. Tem so rekli Koloni. Takih primerov ^{nastajem} ~~vič~~, ker so ~~bili~~ ^{tudi med našimi Koloni} ~~blizu~~ ~~stano~~

Jozef Stanovisek, Plavjen; tuc Jozef je bil iz, Pavi doma, pri naši drusini je sluzil re klapca, ~~Lenek~~. Ko se je odlozil, da se poroci z sosedom, majul narim de kmetom je, trovit nase, da so mu dali malo kmetije in staro kmetovstvo. Ker so naši takrat re stanovali v novi hiši. Tako je postal Plavjen naš Kolon. Podoben primer je bil pri Ruat in Markovcu v travnem. Rudolf je bil Simonov. Imeli so majhno kmetijo in pet sinov. Rudolf je bil med mlajšemu zato ni mogel pripeljati dom re ne vsta, zato je imel, krasico starejši brat. Imel je je re abeno in celo novice stekice, da so ga resili in re gale so mu dali kmetije re je bile neke

last Obhukkorik os. Stropijerim (o tem več kasneje) Laccen, da je to dosegel se je poročil in prejel zeno in z otrokom v novi dom. Enak, hinner je bil z Francem Konculom iz Planišice ta je bil Minajev, tudi on je imel deklet in z otrokom in ni vedel kam in njima, ker je bila domu in poročila starejši brat, zaprosil je nose, da so mu dali Lmetijo v Planišice

Miha Tendarmin, doma iz severne shuzina iz Smotnega je delal več časa pri nos, bil je priiden delavec, toda vrt in kustosoben. Kot je prej navedeni, je tudi on prosil nose naj mu dajo v najem zemljišče v Sanovku, katere so prej obdelovali Jusevi, potem pa mi sami, ter hrisco pod kroslem ker je bil priiden se poročiti. Karlo se je temu upiral, toda tate je vzel njegovim sladkim besedam in ugodil njegovi prošnji. Ker je bil prarnik rok, žena in z olojenikom so se nose gnetno podprli, Peli so mu ^{Karol} ~~Karol~~ seno, per slo kilgramov, korusc in celo nekaj denarja, da preživi danosega priideta. Med vojno je bil ta najhujši kujskac, proto nam.

Druzi koloni so nastali z drugimi različnimi vrsti. Kot vedno so na svetu ljudje eni priidni, varini in podjetni, drugi leni in zapravljivi. Med prve so spadali naši Obhukkorik priidniki. Bili so zelo delavni, skrbni varini ali bolj rečno skopi. Shanili so denar in in jim kupovali zemljišče ki je bilo na prodaj. F. Kramem je zivela shuzina z veliko Lmetijo in veliko hriso. Bilo je več bratov, to da niti ene mu, niti druge ni bilo so dela, lenarili, pijanicevali ter zapravljili denar.

Finork 1

Finork. Radi slabega juševega gospodarjenja je slo-
kosstvo na drašto-licitacijo. Juša je zapravjal kar na veliko.
Ta je bil, hovi tiren, za delo mu ni bilo mar. Zuhajal je
dosti v društo, zabaval in plačeval vsim računom.

Ker mu dohodki posestva niso zadostovali je začel
prodajati zemljo, poleg tega se je isposojal denar pri pri-
livatnikih, še več, za na bankah. Ker ni plačeval ne
obresti in ne zemljiškega danka (in to več let) so raspisali
licitacijo. Nasi niso imeli namena vkupiti, ker niso raspolo-
gali s tako svoto denarja, ko so banke pristale na to, da se
dolgori samo prepisajo od Juševega na ime Karla, so nasi
to kupcijo sklenili. Plačali zaostale davke, vsi ostali
dolgori so padli nam s breme. S tem se je povisalo sterilo
naših kolonov za šest, več dva, ki sta imela le del naše zemlje
in svojo kiso, tim so rekli najemniki.

kmalu po prvi svetovni vojni, je nastali hude gospoda-
rska kriza, se posebno kdor je imel dolgove se je zlepa
vo prebijal skozi, Velika kmetija je slo na drašto, teh so
največ pokupili Italijani za svoje ljudi, z namenom da
bi portugalizirali naše kraje. Tudi mi smo, pušli v hude
gospodarske težave. Pisali so nas dolgori, ki smo jih prevzeli
z Plumovim posestvom leta 26, ter juševim leta 34.

Vino se je v tistih časih veliko prodalo in po zelo nizki ceni
zato so nasi sklenili, da Finork prodajo.

Prva lepa prilika, ki se nam je nudila je bil en Italijan.
Ponudil je precej visoko, ceno, vse je bilo se dogovorjeno.

Toda predno so napravili pogodbo, je oče vprašal kupca kaj misli napraviti s družinami, ki so sedaj na tistem posestvu, ta mu je odločno povedal, da te družine odlo, vijo in da pripečejo tje druge italijanske družine, zato so naši kupčijo razdeli. Prehudo bi jim bilo, da bi kar družine ostale na cesti, saj druge kmetije oz. zaposlitve bi nikoli ne našli. Ko bi mi prodali, bi isplačali dolgovi in se फिरा. Niti precej denarja, tako pa smo in usmiljenja do teh družin, kar naprej brodili v gospodarstveni krizi. Pozneje smo imeli še eno lepo priliko za prodajo, interesent je bila neka španska grofica. Rade družinskih razmer, smo tudi tej odprodali. To je bilo nam v srečo. Kam bi šli ko se nam pozgeli dom na Bregu?

O kolonih se veliko govori in piše, da so bili veliki, tipini, iskreni, po lastnosti zemlje, pri tem se veliko pretirava. Pogoji za kolone so bili zelo različni. Pri tem se je upoštevala kakovost rodovitnosti zemlje in kultura. Jaz se omejam samo na naše kolone in sicer razmere po prvi svetovni vojni, ko se je že precej spremenilo v hrib kolonov. Čepravle so robote (preplačano delo) od 75% vina, je prešlo na 60% ter razne gos. dajstve. Koloni na Breg, Ljavnjo, Biljana in. Imamo samo so dali samo 60% vina. Ladje in druge pridatke so imeli ^{sema} over. Vsak kolon je imel toliko senožeti, da je lahko redil najmanj dve glavi živine, eni so redili celo pet glav. Teci so pridelali doma malo žita, so posamezniki navadili v našem gozdu ^{sema} čisto ter prodali, da so se nakupili živila.

Koloni v Janov² so imeli več njiv za žito, ter več sadja
 zato so stajali. Leg 60% vina tudi $\frac{1}{3}$ sadnja še posebej so
 husele, samo če inje in brskve. Škoke za ikropiva smo novile
 vsak polovico. ~~Pravda~~ Zemljiskiga davka, ki je bil zelo visok
 so bili, hrošči, klaiat je gospodar. Za tase, faizma so uvedli
 oburno zavarovanje, ^{kolonov} hrošči nezgodam in boleznim. To bi morali
 klaiati, kolovico gospodar, kolovico-Kolon, toda obzira je
 težjela celotno sveto gospodarja, mi, če nis mo nikoli izterjali
 od Kolonov. Za popravitlo hit je moral stajati gospodar
 Vsaki sili in potrditi smo jim nuditi, tamor
 Če gospodar je bil do Kolonov zelo, hironesljiv in dober.
 Veliko-Kuvico delajo njegoremu, spominu, listi ki ga
 na Katerien Koli način obrkujejo

IV.

Nazadnje zasluži prostor v tem spisu še EDVARD ERZETIČ (roj. 1939 v vasi Gradno v Goriških Brdih, Hilarjev), po poklicu elektrotehnik in zdaj zaposlen v kranjski Iskri. V nižji gimnaziji na Dobrovem ga je poučeval slovenščino pesnik France Pibernik.¹⁰³

"S sedemnajstimi leti sem zapustil domače gradensko ognjišče tudi v pravem pomenu besede in se odpeljal med Gorenjce - v Kranj. To je bil zame jezikovni kolaps. V meni se je v trenutku vse zrušilo. Počutil sem se duhovno izropanega, čemur je sledila pogovorna asimilacija. Nekateri tega sploh ne prenesejo, oziroma ne sprejmejo! Ne bom trdil, da mi ni v ušesih še vedno ostala melodija domačega ognjišča?

*Kljub temu, da je od mojega odhoda z doma že skoraj štiri desetletja, mi je v svoji zavesti globoko urezan spomin na jezik mojih otroških let. Namreč, ta moj zapis se ni spreminjal, ampak je ostal prav tak, kakor je bil takrat - v tistih časih. Dogajanje doma pa je bilo precej drugačno. Iz dobro znanih in neznanih vzrokov se je jezik bistveno spremenil. Recimo, da se je prečistil, poenotil in bolj 'poslovenil'? Prvotne besede so odpadale in izumirale in še izumirajo iz znanih vzrokov..."*¹⁰⁴

191

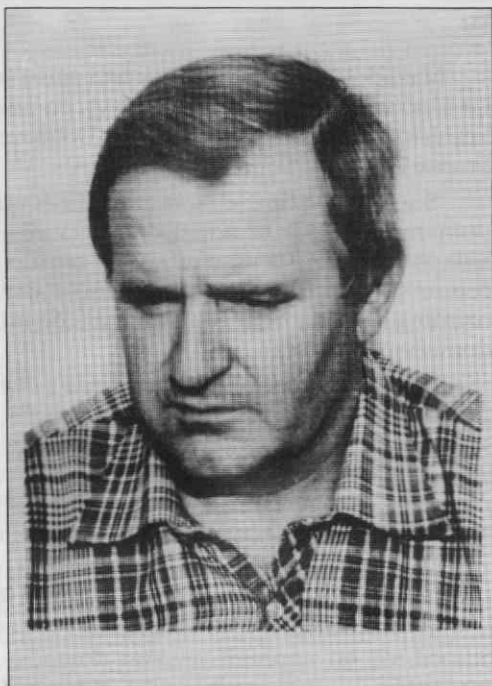
To je del avtorjevega uvoda pod naslovom: Odkod pobuda za pisanje slovarčka? v knjižici z naslovom SLOVARČEK narečnih, etimoloških in toponomastičnih izrazov vasi Gradno in Višnjevnik v Brdih.¹⁰⁵ Leta 1986 se je namreč odločil, da bo napravil seznam domačih besed, ki se jih še komaj kdaj kdo spomni in uporabi in jih je zato vedno redkeje slišati. Že dolgo daleč od doma se je zbal, da bi jih pozabil tudi sam. Ta problem je posebno izraziti pri zdomcih in izseljencih. V glavi je (jezikovna) kaseta, ki jo človek odnese s seboj, jezik pa se razvija in gre naprej, razmišlja Erzetič v svojem tehničnem žargonu. "Jezik otroških let je svetinja. Tako kot rojstni kraj. Jezik je že tam. Ga moraš sprejeti. Hočeš ali nečeš. Če bi dojenčka peljali na Kitajsko, bi postal Kitajček," varira gorenjski Bric misli v pogovoru, ki jih je zapisal v že omenjenem uvodu: "Za obstoj naroda morajo biti dani pogoji. Med glavne prvine spada tudi jezik. Je zelo dinamična komponenta, se torej stalno spreminja. Z rojstvom ga še ne podedujemo, ampak ga sprejememo. Običajno je to jezik okolja, v katerem se rodimo - to je jezik staršev. Spreminjamo ga največkrat sami - uporabniki. Slovenski jezik je prečudovita duhovna tvorba. Jan Makarovič meni o jeziku tako: 'Resnično dokončno učlovečenje se ne izorši z iznajdbo orodja, temveč šele z iznajdbo jezika.' Je brezkončni parameter ustvarjalnosti za vsa področja. Koliko znanstvenikov in znanstvenih razprav je že bilo samo zaradi slovenskega jezika? Slovenski knjižni jezik je po mojem rezultat stoletnih jezikovnih 'laboratorijev'. Materin jezik je nekaj povsem drugega; je pogovorni jezik. Teh pa je na Slovenskem mnogo. Doktor Anton Trstenjak se navdušuje za termin 'jezik domačega ognjišča', ta da je tapravi. Globoko v sebi čutim, da je res tako. Je obenem tudi edini jezik, s katerim se lahko, tako ali drugače, pogovarjam s predniki." Tudi jezik domačega ognjišča je svetinja! Te pa ne smemo metati svinjam." ¹⁰⁶

¹⁰³ Terenski pogovor v Ljubljani, 15.3. 1992.

¹⁰⁴ Edvard Erzetič, *Slovarček narečnih, etimoloških in toponomastičnih izrazov vasi Gradno in Višnjevnik v Brdih, Kranj*, marca 1992.

¹⁰⁵ Glej op. 104.

¹⁰⁶ Glej op. 104, str. 2-3.



Edvard Erzetič

Namenoma je predstavljeno celotno besedilce uvoda, ne le tisti del, ki je apologetičen, narodno konstitutiven, ampak tudi tisti deli, ki so strokovno vprašljivi in pomanjkljivi, pa ne toliko v zamisli sami kot v njeni formulaciji. Kolikor bolj avtor posega na strokovno področje, v interpretacijo gradiva, toliko bolj mu zmanjkuje tal: na primer ko skuša razložiti izvir besed: "*Med njimi so tudi take, za katere bi upal trditi, da so samo naše, - da so avtohtone. Nekaj besed ima zelo staro poreklo, in sem jih, po svoji presoji, posebej označil. Namigujejo na staroslovenski, če že ne na slovanski izvor? Precej besed v slovarčku so izpeljanke iz tujih jezikov, kar je povsem jasno. Brda so bila z Beneškimi Slovenci in so še danes na etnični meji med Furlani in Italijani. Nekaj besed je nemškega izvora, saj so bili ti kraji v zgodovini tudi pod nemško govorečimi režimi. Za besede srbohrvatskega izvora pa ne dobim prave razlage?*"¹⁰⁷ To kaže, da je avtorjeva ambicija presegla seznam besedišča iz otroštva, prizadeval si je določiti tudi njegovo etimologijo, kar pa je prejkone preseglo njegovo strokovno usposobljenost za tako delo. Edini stilni kvalifikator, ki ga tudi upošteva in mu verjetno v nobenem primeru ni oporekati, je: "zaničljivo".

"Brici se sramujejo svojega dialekta," razlaga Erzetič njegovo hitro izginjanje. To je pglavlni vzrok, da se je lotil "slovarja". Kakšen čar ima zanj "*jezik domačega ognjišča*", kako ljubeče želi kaj storiti zanj, če mu že ni dano, da bi bil udeležen pri njegovem razvoju, razkrivajo aforizemske besede: "Eden zboli od besede, drugi od šanka."¹⁰⁸ "Za konec" pa v svojem Uvodu pravi: "*S tem skromnim slovarčkom nisem izumil dinamita. Pred menoj je to opravil že Alfred Nobel. Je pa morda*

¹⁰⁷ Glej op. 104, str. 6.

¹⁰⁸ Glej op. 103

izziv za nekoga, ki se mu zdi ta 'kost' še neoglodana? Tudi ne trdim, da imam povsod prav!? Delo je zaključeno, do kraja pa takó nikoli ne bo. Bolj kot stroge kritike, potrebujem od 'drugod' dobrohotnih nasvetov za morebitno dopolnitev /?/ na tem področju. Če pa slučajno pride do polemike, sem pripravljen iti tudi v ta boj, kolikor ga sprejme moj strokovni obseg!"¹⁰⁹

Vendar se je avtor želel zavarovati pred pretiranim vdorom stroke v to njegovo delo, ki je nastajalo v prvi vrsti iz domotožja po domači besedi in neke naravne radovednosti, odkod je doma, in ne iz strokovno podstavljene motivacije, tako da je na konec uvoda dal napisati z velikimi črkami: SLOVARČEK NI ZA JAVNO RABO!!!¹¹⁰ Sodelavki Inštituta za slovensko narodopisje pa je poudaril: "Slovarček sem delal izključno zase. Srečanje z nama je bilo za njegovo izdelavo drugotnega pomena."¹¹¹

Da mu delce pomeni predvsem zvezo z domačo zemljo, nekakšno partituro, 193 s pomočjo katere samo tistemu, ki pozna njene simbole, ti omogočajo ustvarjanje ubrane zvočne orkestracije, se vidi iz pogovora, v katerem je trdil, da imajo že posamezne vasi med seboj različne naglasne in oblikoslovne vzorce, kar da je mogoče ponazoriti le zvočno, češ da se zapisati tega ne dá: Kozana, Medana, Neblo; na primer Šmartno, Gradno, Višnjevnik imajo nekatere izraze enake, a tega ne gre posploševati. Slavče, ki jih loči samo en potoček, govorijo že drugače. Je več takih mini področij.¹¹² Želja po oddolžitvi domačim se kaže v zahvali: "Ne smem pozabiti, da so mi bili v veliko pomoč brat Ivo, svak Berto Sirk, sosed Bruno Podveršič in neimenovani prijatelji gradenske fare, katerim sem hvaležen. Materi Faniči in očetu Hilariju dolgujem mnogo več!"

Besede je Erzetič zapisoval hkrati v zvezek in na listke za kartoteko. Z rdečimi pikami je v zvezku označil besede, za katere sam ni vedel, od kod so, ali pa se je hotel prepričati, ali prav sklepa o njihovem izviru. Po abecedi je v slovarju razvrščenih 1025 besed na triinpetdesetih straneh v formatu šolskega zvezka. Natipkane so na računalnik, in sicer v petih izvodih. Od tega je avtor en izvod podaril avtorici tega prispevka, drugega je dobila v roke Francka Benedik¹¹³ z Inštituta za slovenski jezik - dialektološka sekcija, tako da so mu ostali le trije izvodi, vendar jih lahko po potrebi množi - pač zaradi načina "tiskanja". Žal, besede nimajo naglasov, kar je za narečno glasoslovje velika pomanjkljivost, morda pa delce utegne priti prav narečni leksiki. Avtorjevo nagnjenje k jezikoslovnim vprašanjem ga utegne s pomočjo strokovnjakov za dialektologijo napraviti za pripravnega terenskega sodelavca, kar ne bi bil majhen uspeh za obe strani. Omenjeni Slovarček sam pa je v sedanji obliki predvsem dokument, dokument ljubezni do materinščine, ki jo avtor - pomenljivo! - loči od standardnega knjižnega jezika, in dokument poskusa artikulirati to ljubezen na način znanosti. Nekateri pišejo pesmi, on pa je izbral po svoje bolj izvirno in redko pot: pripraviti slovar. Dandanes na tej ravni prav izjemno, za tehnika po poklicu pa še toliko bolj nenavadno. Ali pa tudi ne: morda se tak objektiviran

¹⁰⁹ Glej op. 104, str. 5

¹¹⁰ Glej op. 104, str. 6.

¹¹¹ Leta 1986 se je avtor po naključju srečal z avtorico tega prispevka, in ko ji je zaupal, da ima v delu slovar govora svoje vasi, ga je k temu spodbujala, pa tudi nekajkrat pozneje v teh letih - tudi s predvidevanjem, da bi bilo gradivo dobrodošlo dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik pri ZRC SAZU v Ljubljani.

¹¹² Glej op. 103.

¹¹³ Izkazalo se je, da bi bilo treba za strokovno rabo delce v marsičem še dopolniti.

način izražanja čustev bolj ujema z racionalnostjo njegovega dela in je potemtakem nasledek njegovega siceršnjega habitusa.

Vsekakor je na ravni ustvarjalnosti, ki jo raziskujeta etnologija in slovstvena folkloristika, delo vredno vse pozornosti, saj jima gre v prvi vrsti za ustvarjalnost zamisli, medtem ko o kvaliteti njihove izvedbe praviloma vedno presojata z vidika okoliščin, v kakršnih more svoje ideje uresničevati njihov nosilec.

SKLEP

Rdečo nit na vertikalni lestvici literarne kulture začnimo vleči s tistega konca, kjer smo njeno analizo za Goriška Brda končali.

194

Edvard Erzetič, najmlajši med obravnavanimi avtorji, se je iz domotožja in spoštovanja do materinščine lotil zbiranja in sistematičnega urejanja njenih besed, torej izdelave slovarja. S tem je zadostil notranji nuji, ohraniti stik z domačim okoljem. Dora Sirk-Obljubek posamezne besede že povezuje v pesmi, ki so namenjene predvsem njenemu družinskemu krogu in domačiji. Tudi v prozi ji beseda izredno gladko teče, tako da je z nekakšno kroniko svoje družine ter rodbin Sirk in Obljubek pripravila izjemno dragoceno gradivo ne le za raziskavo družinskega življenja v obdobju med obema vojnama 1918-1941 in dalje, ampak tudi za zgodovino kolonstva v Goriških Brdih. Z vidika literarne vede pa bi jo bilo mogoče šteti za ogrožje imenitne družinske sage. Ludvik Zorzut najbolj obvlada lokalni kolorit, s katerim so prežete njegove pesmi o Goriških Brdih. Ne prislika ga le z motiviko, ampak tudi z uporabo narečja v njih. Drugače njegove pesmi sodijo bolj v objektivno kot v osebnoizpovedno liriko. V tem pogledu zaseda najvišje mesto Alojz Gradnik, ki mu pogosto pravijo "pesnik Goriških Brd", kar seveda ni nič narobe; vendar pa kot opojno črno vino v dno srca segajoča njegova izpovedna pesem zadeva v občečloveško problematiko, ob kateri je najmočnejše spoznanje: močna kakor smrt je ljubezen.¹¹⁴

Prvotno je bilo predvideno, da bi bil ta članek omejen samo na ustvarjanje Dore Obljubek, ki doslej še ni bila deležna širše javne poglobljene predstavitve, vendar se mi je zdelo primerno, da ob tem ne zanemarim drugih treh avtorjev in tako prikažem vso paletu literarne kulture v Goriških Brdih. Pri tem pa bi skoro prezrla dva avtorja, ki sta po rodu prav tako iz Goriških Brd.

Karel Širok (roj. 1889 v Šmartnem v Goriških Brdih - 1942 ustreljen v Dragi pri Begunjah kot talec) je bil mladinski pesnik in pisatelj. Njegove mladinske pesmi so večinoma zasnovane na slovstveni folklori in primorskem nacionalnem boju; zbral jih je v več zbirkah. Najbolj zrelo delo med njimi je Kapelica (Ljubljana 1935), v kateri je tudi pesem Kako je tebi, Marija, posvečena bazoviškim žrtvam.¹¹⁵

Albert Širok (roj. 1895 v Kozani v Goriških Brdih - umrl 1985 v Ljubljani) je bil tudi pesnik, pripovednik, publicist in prevajalec. Z bratom Karlom se je trudil organizirati gledališko življenje v Trstu, dokler se ni moral konec dvajsetih let umakniti v Jugoslavijo; objavljaj je v različnih revijah in listih, predvsem mladinskih, vendar mu je izšla le ena zbirka pesmi: Pionirska slikanica I. 1946.¹¹⁶

¹¹⁴ Eros - Tanatos, glej op. 3, str. 31.

¹¹⁵ Glej op. 2, str. 344.

¹¹⁶ Glej op. 2, str. 343-344.

Če skušamo določiti mesto obravnavanim avtorjem v literarni stratifikaciji, gre nedvomno za literaturo pri Gradniku in njen poseben izrastek (mladinska!) pri bratih Širok, medtem ko se Zorzut giblje na meji med njo in literarčenjem. V njen okvir pa prihajata Dora Obljubek in tudi Edvard Erzetič, kolikor vzporedno z literarnim ustvarjanjem na tej ravni, ne najdemo primernejšega izraza za težnje po znanstvenem uveljavljanju.

Če tukajšnji pregled omogoča zaslutiti, kako se kapilare literarne kulture iz njenega osrčja, ki ga tukaj pomeni Alojz Gradnik, širijo po različnih stopnjah in nato prepojiijo vsakdanje življenje, od časa do časa pa ga delajo bolj prazničnega, je njegov namen dosežen.

BESEDA O AVTORICI

Mag. Marija Stanonik, višja raziskovalna sodelavka Inštituta za slovensko narodopisje pri Raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Na delovnem mestu je zadolžena za raziskovanje slovstvene folklore. Predvsem se trudi oblikovati njeno teorijo, izčrpano pa zasleduje njen položaj pri Slovencih tudi v posameznih zgodovinskih obdobjih. Vendar sega njen strokovni interes čez meje njenega delovnega področja, kar po svoje ilustrirata dve samostojni objavi: *Promet na Žirovskem*, Žiri 1987; *Slovstvena folklor v domačem okolju*, Ljubljana 1990.

ABOUT THE AUTHOR

Marija Stanonik, M.A., senior research fellow at the Institute for Slovene Folklore of the Research Center of the Slovene Academy of Arts and Sciences in Ljubljana. Works primarily in the field of literary folklore, and especially with efforts to define its theory. She also studies its position among Slovenes in individual historical periods. However her professional interest transcends the borders of her area of work, as illustrated by two independent publications: *Traffic in the Žiri region* (Žiri, 1987) and *Literary folklore in the domestic environment* (Ljubljana 1990).

195

SUMMARY

GORIŠKA BRDA AND THE ART OF WORDS

The connecting thread on the vertical ladder of literary culture begins where we finished its analysis for Goriška Brda. Edvard Erzetič, the youngest of the mentioned authors, out of homesickness and love for his mother tongue, began the collection and systematic organization of its words, i.e. the elaboration of a dictionary. In this way he fulfilled an inner need and preserved ties with his native place. Dora Sirk-Obljubek puts these words together in poems intended primarily for her immediate family and home. Her prose also flows extremely smoothly; with a chronicle of her family, the Sirks and Obljubeks, she has prepared extremely valuable material not only for the research of family life during the period between the wars (1918-1941) and beyond, but also for the history of the quota-leasing (tenant farmers) in the Brda region. From the aspect of literary science it could be regarded as the framework for an outstanding family saga. Ludvik Zorzut is a master of local colour, which cuts through his poems about the Brda area. He paints it not only with the subject motif, but also

uses the local dialect in them. Otherwise his poems belong more to the objective lyrical than the personal. In this respect Alojz Gradnik, who is frequently acclaimed as the "poet of Goriška Brda", occupies the highest place; but like intoxicating red wine his personal poetry reaches to the bottom of the heart and extends to the general human problem, of which this recognition is strongest: love is as strong as death (Eros-Tanatos).

RIASSUNTO

IL COLLIO E L'ARTE DELLE PAROLE

196 — Per riassumere questo articolo sulla cultura letteraria del Collio partiamo dalla sua conclusione: Per nostalgia, ma anche per rispetto verso la lingua materna Edvard Erzetič, il più giovane tra gli autori citati, ha iniziato a raccogliere e a ordinare sistematicamente le parole della propria parlata, realizzando quindi un vocabolario, appagando in tal modo il suo bisogno interiore di conservare i legami con la terra natia. Dora Sirk-Obljubek, scrive in versi, destinati in primo luogo alla cerchia dei suoi familiari. Anche in prosa ha un linguaggio molto sciolto, tanto da aver raccolto, stilando una specie di cronaca della sua famiglia e delle famiglie Sirk e Obljubek, un prezioso materiale non soltanto per le ricerche relative alla vita di una famiglia nel periodo tra le due guerre (1918-1941) e negli anni successivi, ma anche per la storia del colonato nel Collio. Dal punto di vista strettamente letterario il materiale potrebbe venir visto come una sorta di canovaccio per una stupenda saga familiare. Ludvik Zorzut è quello che padroneggia maggiormente il colore locale, di cui sono pregne le sue poesie sul Collio. Non lo dipinge soltanto con motivi prettamente inerenti, ma anche mediante l'uso del dialetto. Da questo punto di vista il primato spetta ad Alojz Gradnik, che viene spesso indicato come il "poeta del Collio". Non è sbagliata come definizione, tuttavia la sua poesia, che arriva fino in fondo al cuore al pari di un inebriante vino rosso, tocca problemi comuni a tutta l'umanità, tra i quali risalta la constatazione che l'amore è forte come la morte (Eros - Tanatos).